Ioan Chirilă
Gabriel Ștefan Solomon
(coordonatori)

Claudia-Cosmina Trif, Stelian Pașca-Tușa, Ioan Popa-Bota

Teodora Mureșanu, Elena Onețiu, Bogdan Șopterean

Erminia reprezentărilor artistice bizantine IV

Învierea Domnului (de la Pogorârea la Iad la Arătarea de la Marea Tiberiadei)

Presa Universitară Clujeană

Erminia reprezentărilor artistice bizantine

IV

Învierea Domnului
(de la Pogorârea la Iad la
Arătarea de la Marea Tiberiadei)

Ioan Chirilă
Gabriel Ștefan Solomon
(coordonatori)

Claudia-Cosmina Trif, Stelian Pașca-Tușa, Ioan Popa-Bota

Teodora Mureșanu, Elena Onețiu, Bogdan Șopterean

Referenți științifici:
Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Iloaie
Pr. Conf. Univ. Dr. Adrian Podaru

Copertă: Florin Ghețea
Tehnoredactare: Stelian Pașca-Tușa
Corectură: Ioan Popa-Bota

ISBN general: 978-606-37-2316-2
ISBN vol. IV: 978-606-37-2320-9

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hașdeu nr. 51
400371
Cluj-Napoca, România
Tel./Fax: (+40) – 264 – 597. 401
e-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuprins

Mulțumiri
Paulei Bud și lui Alin Mihăilă

Introducere

Realizarea unei icoane implică un demers teoretic de familiarizare cu conținuturile teologice pe care iconarul/pictorul se cuvine să și le asume pentru a putea surprinde cu acuratețe mesajul pe care reprezentarea sa îl transmite celor care privesc și contemplă rezultatul demersului artistic. Datorită acestui fapt am considerat că este util să punem la dispoziția pictorilor informațiile necesare pentru înțelegerea mesajului teologic al evenimentului pe care intenționează să-l reprezinte cu instrumentarul specific acestei arte. Prin urmare, inspirându-ne din operele unor iconologi de referință pentru spațiul răsăritean ortodox (Daniel Rousseau, Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, Constantine Cavarnos ș.a.) am conturat o paradigmă de analiză care premerge actul de creație artistică. Am realizat o structură teoretică bine-definită, făcând apel la domenii teologice pe care iconografia le consideră de referință pentru actul artistic: Sfânta Scriptură, scrierile Sfinților Părinți, tradiția liturgică și teologia dogmatică. În urma acestui demers am stabilit principalele surse și repere la care ar fi de dorit ca pictorul să facă apel înainte de a începe efectiv realizarea operei sale de artă creștină. Acestea sunt: textul biblic suport, reflecțiile patristice, perspectivele liturgice și reperele teologice.

Marea majoritate a evenimentelor reprezentate în edificiul de cult se inspiră din Sfânta Scriptură. Ca atare, am considerat că este indicat să punem la dispoziția pictorului o expunere narativă a episodului biblic pentru a avea acces la textul sursă pe care se fundamentează reprezentare sa artistică. Intenția noastră a fost aceea de a-l familiariza pe pictor cu detaliile scripturistice ale evenimentului. Astfel că, nu am dezvoltat un demers exegetic în adevăratul sens al cuvântului, ci am pus anumite accente specifice actului interpretativ doar acolo unde se impunea o astfel de abordare. Acolo unde s-a impus am făcut apel și la literatura apocrifă pentru a oferi pictorilor textul suport care stă la baza evenimentului pe care aceștia urmează să-l reprezinte artistic. Pentru acest gen literar am folosit cu precădere ediții critice pentru a prezenta un mesaj cât mai acurat din punct de vedere științific.

Tradiția Bisericii reprezintă cea de-a doua sursă de inspirație pentru iconografie. Aici sunt cuprinse scrierile Sfinților Părinți, experiența liturgică și reperele dogmatice care conturează învățătura și viața Bisericii. Scrierile Părinților consemnează maniera în care comunitatea eclesială prin aceste vârfuri de lance se raportează la textul scripturistic și la evenimentele care sunt integrate prin valoarea lor teologică în istoria mântuirii care îneșnicește. Prin urmare, operele lor au fost folosite pentru a explica, elucida și completa textul suport, fie biblic, fie apocrif.

În cel de-al doilea caz, Părinții asumă calitatea de autorități care certifică informațiile și conținutul scrierilor apocrife și le integrează în Tradiția Bisericii, legitimându-le. În privința textului scripturistic, reflecțiile Părinților au fost privite ca acte exegetice efective care scot în evidență mesajul teologic al Scripturi. Cu alte cuvinte, expunerea narativă a evenimentelor biblice este completată de o expertiză exegetică prin intermediul reflecțiilor patristice.

Icoanele, prin înseși natura lor, sunt menite să facă parte dintr-un circuit liturgic în care edificiul de cult deține un rol dominant. În cadrul locașului de rugăciune, imaginea și cuvântul rostit/cântat trebuie să fie într-o deplină armonie și interdependență. Din acest considerent se impune să corelăm arta iconografică cu imnografia pentru a desluși cu mai multă acuratețe mesajul teologic al vizualului. Prim urmare, perspectivele liturgice vin în completarea primelor două structuri, conturând modul de experiere și mărturisire a realităților spirituale în cadrul eclesial. În cadrul demersului nostru am făcut apel la cântările cele mai reprezentative ale unei sărbători pentru a întregi detaliile deja menționate. Aceste cântări sunt troparul, condacul, icosul, dogmatica glasului de la slujba Vecerniei și luminânda. Această selecție a fost determinată de conținutul sintetic și teologic pe care aceste imne îl promovează. Acolo unde s-am considerat de cuviință am făcut apel și la alte cântări din cadrul ritualului Vecerniei și Utreniei sau din imnul Acatist.

Reperele teologice trasate la finalul demersului teoretic au menirea de a indica pictorului mesajul doctrinar înspre care să-și concentreze demersul său artistic. Fără această perspectivă, artistul ar putea scăpa din vedere învățătura de credință principală care este cuprinsă în evenimentul reprezentat și nu ar putea transmite plenar mesajul teologic al icoanei sale celui care o contemplă.

Această structură teoretică care are în vedere textul biblic/apocrif suport, reflecțiile patristice, perspectivele liturgice și reperele teologice este continuată de o altă secțiune concentrată pe reprezentare artistică a evenimentului. Intenția noastră a fost aceea de a evidenția maniera în care a evoluat și ulterior s-a cristalizat tiparul de reprezentare a icoanei/scenei în mediul bizantin. Ca atare, am analizat evoluția tiparului iconografic cronologic, concentrându-ne pe principalele moduri și tehnici de reprezentare: pictură murală, basorelief, mozaic, frescă, miniatură, broderie ș.a. Pe lângă identificarea elementelor constitutive ale tiparului/tiparelor de reprezentare în arta bizantină a avut în vedere și indicarea surselor (biblice, apocrife și patristice) care au stat la baza integrării unor element în planul iconografic al scenei. Operele de artă pe care le-am supus analizei noastre provin din primele secole creștine și te întind, în general, până în secolele XVI-XVII și se întâlnesc în mediul grecesc/athonit, italian, slav/rusesc și românesc.

Volumul de față este dedicat analizei Învierii Domnului și a episoadelor în care Iisus Hristos cel înviat se arată celor apropiați Lui pentru a le întări credința în învierea Sa din morți. După ce vom prezenta Pogorârea la Iad a Domnului care este considerată de iconologi a fi învierea propriu-zisă, vom analiza episoadele în care Domnul se arată femeilor mironosițe și Mariei Magdalena în grădina unde a fost îngropat. Acestor episoade se adaugă episodul în care Apostolii Petru și Ioan aleargă la mormânt pentru a se încredința de mărturia femeilor care L-au văzut pe Domnul înviat. Apoi vom mai supune atenției noastre încă trei episoade: Cina de la Emaus, Încredințarea lui Toma și Arătarea Domnului de la Marea Tiberiadei.

Așadar, paradigma de lucru pe care am supus-o analizei, oferă iconarului/pictorului un punct de plecare consistent atât în materie de cunoștințe, cât și în analiză științifică în vederea conturării unui demers premergător creație artistice efective. Artiștii pot sesiza modul în care noțiunile teoretice și teologice se regăsesc, se întrepătrund și se completează reciproc în domeniile de referință pe care le-am abordat: cel biblic/inter-testamentar/apocrif, cel patristic, cel liturgic, cel dogmatic și cel iconografic.

Autorii

1. Învierea Domnului

Iconografia bizantină propune două variante de reprezentare a minunii Învierii Mântuitorului Iisus Hristos: Pogorârea la iad (denumită și „Anastasis”) și Icoana mironosițelor. Cea mai des întâlnită icoană este cea care înfățișează Pogorârea la iad, momentul în care Hristos sfărâmă porțile iadului și îi ridică la viața veșnică pe toți cei aflați, până în acel moment, sub stăpânirea morții. În icoană este transpusă învățătura Bisericii conform căreia Pogorârea la iad a Mântuitorului Hristos reprezintă biruința supremă asupra morții. În timp ce cu trupul Se află în mormânt, El coboară cu sufletul în locașul celor morți, însă, fiind Viața și Dătătorul vieții, moartea nu-L poate subjuga, ci se dovedește a fi neputincioasă înaintea Sa. De aceea, El îi eliberează de sub puterea morții pe toți cei care au trăit înainte de Întruparea Sa și le deschide porțile Împărăției celei veșnice, atât lor cât și tuturor celor care vor crede în El după împlinirea acestei minuni. În acest sens, în Răsăritul creştin, icoana Învierii arată că Hristos biruiește moartea în chip deplin, în însăși sălașul celor morți. Învierea începe din iad. Accentul cade nu pe momentul ieșirii Sale din mormânt, ca dovadă vizibilă a minunii, ci pe acțiunea izbăvitoare pe care o împlinește Hristos în sălașul celor adormiți.

Cealaltă icoană a Învierii le reprezintă pe femeile mironosițe în dimineața zilei de duminică. Evangheliștii relatează că după ce Hristos a murit, Iosif din Arimateea, Nicodim și femeile mironosițe au coborât trupul Său de pe cruce și L-au așezat într-un mormânt nou, săpat în stâncă, la ușa căruia au prăvălit o piatră mare. Evenimentul punerii în mormânt s-a petrecut vinerea seara. Femeile mironosițe intenționau să ungă cu miruri trupul lui Iisus, însă din cauza faptului că începea sărbătoarea Paștilor, au hotărât să împlinească ritualul de îmbălsămare imediat după ziua acelei sâmbete. Duminica dimineața, ajungând la mormânt, ele găsesc piatra răsturnată și află de la înger că Iisus a înviat. În icoană este reprezentat mormântul gol, iar ideea care se dorește a fi transmisă este aceea că minunea s-a petrecut în chip tainic, că nu a fost niciun martor ocular la momentul Învierii și că primele care s-au învrednicit să afle vestea și să Îl întâlnească pe Iisus înviat, au fost femeile mironosițe.

În strânsă legătură cu mesajul pe care îl transmite icoana mironosițelor, iconografia bizantină cuprinde și o reprezentare a Sfinților Apostoli Petru și Ioan, care, auzind de la Maria Magdalena că trupul lui Hristos lipsește, au alergat la mormânt și au văzut giulgiurile în care fusese înfășurat puse jos, iar mahrama care-I fusese pe cap, așezată în altă parte. Sunt icoane în care, în general, Hristos nu este reprezentat, deoarece iconografia a dorit să păstreze caracterul tainic al Învierii.

Pe lângă reprezentările amintite mai sus, în directă relație cu minunea Învierii Domnului, în iconografia bizantină se găsesc reprezentări ale arătărilor lui Hristos de după Înviere. În Evanghelii și în Faptele Apostolilor se relatează că timp de patruzeci de zile după Înviere, Hristos se arată ucenicilor și le arată că minunea a fost reală, că El a trecut prin Patimi și Moarte și a înviat. În acest sens, icoana Cinei de la Emaus, cea a Încredințării lui Toma și cea a Arătării de la Marea Tiberiadei transpun evenimente ale apariției lui Hristos Cel înviat înaintea ucenicilor, evenimente în urma cărora aceștia s-au încredințat de minunea Învierii Sale, astfel încât ulterior, ea a devenit principala temă a misiunii lor de propovăduire a Evangheliei.

1.1. Pogorârea la iad – „Anastasis”

Text biblic suport

Noul Testament

Mântuitorul Iisus Hristos le prevestește Apostolilor faptul că va pătimi, va muri și va învia (Mt 16,21; 17,9; 20,18-19). Le spune și israeliților iscoditori că li se va oferi semnul lui Iona, făcând referire la faptul că, așa cum prorocul a stat trei zile și trei nopți în pântecele chitului, la fel va sta și El în mormânt (Mt 12,39-40). După Moartea Sa, evangheliștii relatează faptele la nivel empiric, arătând cum s-au îngrijit ucenicii și femeile mironosițe de înmormântare și, ulterior, cum au receptat arătările Sale de după Înviere. Prin urmare, în cele patru Evanghelii canonice se vorbește despre Moartea și Învierea Domnului, însă nu sunt oferite detalii legate de actul izbăvitor pe care L-a împlinit în locuința morților. Principalele resurse scripturistice pe care se întemeiază învățătura de credință și, implicit, reprezentarea iconografică a pogorârii la iad a Mântuitorului, se găsesc în discursul teologic al Sfântului Apostol Petru și în cel al Sfântului Apostol Pavel.

În predica rostită în Ziua Cincizecimii, Petru le atrage atenția iudeilor că Cel pe care L-au omorât a fost Iisus Nazarineanul, Cel prin care Dumnezeu și-a manifestat puterea, prin minuni și semne. Și, cu toate că L-au omorât, „Dumnezeu L-a înviat, dezlegând durerile morţii, întrucât nu era cu putinţă ca El să fie ţinut de ea. Căci David zice despre El: […] Căci nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da pe cel sfânt al Tău să vadă stricăciune. […] Bărbaţi fraţi, cuvine-se a vorbi cu îndrăznire către voi despre strămoşul David, că […] mai înainte văzând, a vorbit despre Învierea lui Hristos: că n-a fost lăsat în iad sufletul Lui şi nici trupul Lui n-a văzut putreziciunea. Dumnezeu a înviat pe Acest Iisus, Căruia noi toţi suntem martori” (FAp 2,23-32). Apostolul Petru interpretează într-o perspectivă mesianică textul din Psalmul 15,10, arătând că psalmistul David a profețit că Cel sfânt prin excelență se va pogorî în iad, asemenea tuturor celorlalți oameni, dar că Dumnezeu

nu va lăsa sufletul Său acolo și nici nu va permite ca trupul Său să intre în stricăciune. Moartea nu a putut să-L țină legat pe Cel care este Viață. În calitate de Dumnezeu adevărat, de stăpân al vieții, El nu a putut fi stăpânit de puterea morții, ci a biruit-o, dezlegând legăturile morții pentru întreg neamul omenesc.

În Prima Epistolă Sobornicească, Apostolul Petru subliniază ce consecințe au avut, pentru întreg neamul omenesc, actele mântuitoare pe care le-a realizat Hristos, arătându-le destinatarilor că roadele Jertfei Sale se pot primi prin Botez: „Hristos a suferit odată Moartea pentru păcatele noastre, El cel drept pentru cei nedrepți, ca să ne aducă pe noi la Dumnezeu, omorât fiind cu trupul, dar viu făcut cu duhul, Cu care S-a coborât și a propovăduit și duhurilor ținute în închisoare, care fuseseră neascultătoare altădată, când îndelunga-răbdare a lui Dumnezeu aștepta, în zilele lui Noe, și se pregătea corabia în care puține suflete, adică opt, s-au mântuit prin apă. Iar această mântuire prin apă închipuia Botezul, care vă mântuiește astăzi și pe voi, nu ca ștergere a necurăției trupului, ci ca deschiderea cugetului bun către Dumnezeu, prin Învierea lui Iisus Hristos, Care, după ce S-a suit la cer, este de-a dreapta lui Dumnezeu, și se supun Lui îngerii și stăpâniile și puterile (1Pt 3,18-22). Jertfa lui Hristos este destinată tuturor oamenilor. Hristos, fără de păcat fiind, a suferit pentru păcatele lor și, în mormânt fiind cu trupul, a coborât cu duhul în iad, unde le-a binevestit Evanghelia sufletelor care erau ținute sub stăpânirea morții, tuturor celor care, mai înainte au dat dovadă de neascultare față de voia Sa. Este oferită, de aceea, paradigma în care viețuiau oamenii în timpul lui Noe și se face trecerea spre maniera în care cei credincioși pot să se facă părtași biruinței asupra morții. Potopul a închipuit Botezul. După cum Noe a fost izbăvit de răul din lume prin apă, tot așa creștinii sunt salvați prin apa Botezului, Botezul fiind calea de acces la relația cu Hristos, care, după ce a săvârșit opera de răscumpărare S-a înălțat la cer, a fost așezat de-a dreapta lui Dumnezeu și a primit puterea de stăpânire peste toate puterile cerești.

Sfântul Apostol Pavel dezvoltă aceste aspecte în epistolele sale, vorbind despre coborârea lui Hristos în cele mai de jos ale pământului, despre biruința asupra morții, despre izbăvirea din moarte și despre posibilitatea credincioșilor de a se împărtăși, prin Botez, de viața veșnică. În Epistola către Efeseni arată că Hristos, „suindu-Se la înălţime, a robit robime şi a dat daruri oamenilor. Iar aceea că S-a suit – ce înseamnă decât că S-a pogorât în părţile cele mai de jos ale pământului? Cel ce S-a pogorât, Acela este Care S-a suit mai presus de toate cerurile, ca pe toate să le umple" (Ef 4,8-10). Actul suirii, al Înălțării presupune mai întâi o coborâre, de aceea Apostolul Pavel arată că faptul că Hristos S-a suit, este o acțiune care se petrece întrucât mai înainte S-a pogorât. Acest fapt se referă, într-o primă etapă, la coborârea ca Întrupare, la actul chenotic pe care L-a realizat Cuvântul lui Dumnezeu, deșertându-se de slavă, devenind om asemenea oamenilor și dând dovadă de suprema ascultare față de Tatăl

în Jertfă și în Moarte (vezi Flp 2,8). Suirea la înălțime din versetul 8 se referă la înălțarea Sa pe cruce, la Jertfa prin care l-a împăcat pe om cu Dumnezeu și a instituit în chip nevăzut Biserica, Jertfă în urma căreia a murit. Fiind în mormânt cu trupul, El împlinește cea de-a doua etapă a pogorârii, întrucât se pogoară în cele mai de jos ale pământului, „în adânc" (Rm 10,7), de unde se înalță mai presus de toate cerurile, umplându-le cu sufletele drepților care mai înainte erau ținute sub robia morții și deschizând accesul la Împărăția cea veșnică tuturor celor care vor crede în El și vor face parte din Biserica Sa.

În *Epistola către Evrei*, autorul, citând din Psalmul 8,4-5, arată că Iisus este omul încununat cu mărire și cu cinste, sub picioarele căruia au fost supuse toate. Textul subliniază că „prin faptul că a supus Lui toate (*înţelegem*) că nimic nu I-a lăsat nesupus. Acum însă, încă nu vedem cum toate I-au fost supuse. Ci pe Cel micşorat cu puţin faţă de îngeri, pe Iisus, Îl vedem încununat cu slavă şi cu cinste, din pricina morţii pe care a suferit-o, astfel că, prin harul lui Dumnezeu, El a gustat moartea pentru fiecare om. Căci ducând pe mulţi fii la mărire, I se cădea Aceluia, pentru Care sunt toate şi prin Care sunt toate, ca să desăvârşească prin Pătimire pe Începătorul mântuirii lor. [...] Deci, de vreme ce pruncii s-au făcut părtaşi sângelui şi trupului, în acelaşi fel şi El S-a împărtăşit de acestea, ca să surpe prin moartea Sa pe cel ce are stăpânirea morţii, adică pe diavolul, Şi să izbăvească pe acei pe care frica morţii îi ţinea în robie toată viaţa" (*Ev* 2,8-10.14-15). Suferind moartea și biruind-o, Hristos a surpat puterea diavolului care avea stăpânire asupra morții și astfel a devenit Începătorul mântuirii tuturor oamenilor. Pe cei de dinaintea Sa, frica morții îi ținea în robie, însă prin pogorârea sa în locuința morților i-a izbăvit.

Hristos oferă tuturor oamenilor posibilitatea de a învia și de a viețui, în veșnicie împreună cu El. Izbăvirea pe care au primit-o cei din Legea veche, începând de la Adam și Eva, este destinată tututor oamenilor. Acest lucru este enunțat cu claritate în *Epistola către Romani*, în care Sfântul Apostol Pavel vorbește despre Botez ca despre o asumare a Morții lui Hristos și a Învierii împreună cu El: „Au nu ştiţi că toţi câţi în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin Botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morţi, prin slava Tatălui, aşa să umblăm şi noi întru înnoirea vieţii; căci dacă am fost altoiţi pe El prin asemănarea Morţii Lui, atunci vom fi părtaşi şi ai Învierii Lui, cunoscând aceasta, că omul nostru cel vechi a fost răstignit împreună cu El, ca să se nimicească trupul păcatului, pentru a nu mai fi robi ai păcatului. [...] Iar dacă am murit împreună cu Hristos, credem că vom şi vieţui împreună cu El, știind că Hristos, înviat din morţi, nu mai moare. Moartea nu mai are stăpânire asupra Lui. Căci ce a murit, a murit păcatului o dată pentru totdeauna, iar ce trăieşte, trăieşte lui Dumnezeu. Aşa şi voi, socotiţi-vă că sunteţi morţi păcatului, dar vii pentru Dumnezeu, în Hristos Iisus, Domnul nostru" (Rom 6,3-11). Credincioșii Bisericii îi urmează lui Hristos în

chip spiritual și, prin Botez, ei mor și învie alături de El. Odată deveniți membrii ai trupului său mistic, aceștia au credința că dacă moartea nu a avut stăpânire asupra lui Hristos, nu va avea nici asupra lor, întrucât învie împreună cu El și sunt vii în El, pentru veșnicie. Aceasta este o perspectivă care arată efectul pe care îl are biruința lui Hristos pentru toți membrii Bisericii. Implicațiile actului pogorârii la iad și al eliberării oamenilor de sub stăpânirea morții se răsfrâng asupra tuturor credincioșilor care cred în Hristos și se botează în numele Lui.

Text apocrif suport

Evanghelia apocrifă a lui Nicodim

Literatura apocrifă a fost folosită ca sursă de inspirație pentru realizarea unor icoane. Pictorii au coroborat elementele de teologie din scrierile canonice cu aspectele narative din literatura apocrifă și au creat tipare care ulterior au fost asumate de Biserică. Icoana sărbătorii Intrării Maicii Domnului în templu, spre exemplu, se inspiră masiv din Evanghelia apocrifă a lui Iacob. Întrucât nu se găsesc surse scripturistice care să relateze acel eveniment, a fost necesar ca iconarii să recurgă la utilizarea acelui izvor și să dezvolte erminia icoanei astfel încât să corespundă normelor specifice iconografiei bizantine. Lucrurile se petrec în mod similar și în cazul icoanei Pogorârii la iad a Mântuitorului. Pentru realizarea icoanei, pictorii se inspiră din Evanghelia apocrifă a lui Nicodim, în care se oferă o descriere detaliată a celor ce s-au petrecut în locuința morților în momentul în care Hristos S-a coborât cu duhul pentru a-i izbăvi.

Autorul scrierii apocrife așezate sub numele ucenicului Nicodim oferă o relatare cu privire la modul în care s-a petrecut procesul lui Iisus, Moartea și Învierea Sa și dezvoltă aspecte care fie nu apar în evangheliile canonice, fie sunt abia menționate. Evangheliștii arată că Iosif din Arimateea s-a îngrijit de înmormântarea lui Iisus, punând la dispoziție un mormânt al său săpat în piatră. Autorul evangheliei apocrife a lui Nicodim arată că, pentru gestul său, mai marii iudeilor l-au prins pe Iosif și l-au închis într-o încăpere întunecată, urmând să îl pedepsească cu moartea după trecerea sărbătorii Paștelui. Deschizând ușile pentru a-l judeca, nu l-au mai găsit înăuntru. În timp ce încercau să găsească explicații legate de lipsa lui Iosif, ostașii care străjuiau mormântul lui Iisus au venit la sinagogă și au anunțat că îngerul Domnului s-a pogorât și a dat la o parte piatra de la ușa mormântului și a vestit femeilor care au venit la mormânt că Iisus a înviat (cf. Mt 28,1-10). În evangheliile canonice se relatează că arhiereii Ana și Caiafa, vrând să oprească răspândirea veștii legate de Înviere, le-au oferit bani ostașilor să spună că, pe când ei dormeau, ucenicii au furat trupul lui Iisus (Mt 28,11-13). Acest detaliu este oferit și în evanghelia apocrifă a lui Nicodim, însă autorul dezvoltă relatarea și arată maniera în care s-a desfășurat în continuare ancheta demarată de arhierei. La îndemnul lui Nicodim, au

trimis oameni să Îl caute pe Iisus, iar aceștia, întorcându-se, le-au spus că nu L-au găsit, însă l-au întâlnit pe Iosif în cetatea sa, Arimateea. Adresându-i o scrisoare lui Iosif, arhiereii l-au chemat în Ierusalim pentru a le arăta ce s-a întâmplat. Venind în Ierusalim, ucenicul Domnului le-a spus că Iisus l-a eliberat din închisoare și l-a dus în Arimateea. Pe lângă Iosif, au fost chemați și alți trei martori care au mărturisit că L-au văzut pe Iisus Cel înviat în Muntele Măslinilor, înălțându-Se la cer. (*Evanghelia lui Nicodim*, 135-44)

Evanghelistul Matei menționează că în momentul în care Hristos Și-a dat duhul pe cruce, s-au deschis mormintele din jurul Ierusalimului și mulți sfinți au înviat și au intrat în cetate (Mt 27,53). Plecând de la acest detaliu, autorul evangheliei apocrife a lui Nicodim arată că, în timpul anchetei, Iosif din Arimateea le spune arhiereilor că, printre cei înviați se numără și Carinus și Leucinus, cei doi fii gemeni ai dreptului Simeon. Acestora li se cere să vorbească despre experiența Învierii lor din morți, iar ei descriu amănunțit ce au văzut când Domnul S-a pogorât la iad. Ei arată că, pe când se aflau alături de toți înaintașii lor în întunericul de nepătruns al iadului, a apărut brusc o lumină puternică, la fel ca cea a soarelui. Treptat, drepții Vechiului Testament au intervenit pentru a arăta de unde provine lumina și Cine este Cel Care S-a pogorât la iad. Adam a spus că este lumina Făcătorului luminii veșnice, Care a făgăduit că va veni acest moment, al izbăvirii. Cu glas mare, profetul Isaia a spus că este Fiul lui Dumnezeu, care a venit și i-a luminat pe toți cei ce erau în moarte, făcându-i părtași ai profeției conform căreia „poporul care stătea în întuneric, a văzut lumină mare și celor ce ședeau în latura și în umbra morții, lumină le-a răsărit". Dreptul Simeon le-a spus celor de față că el L-a primit în brațele sale în templu pe Iisus Hristos și că, inspirat de Duhul Sfânt, a văzut actul Său mântuitor, ca lumină spre descoperirea neamurilor. Sfântul Ioan Botezătorul s-a apropiat de cei care vorbeau și le-a spus că L-a botezat pe Iisus în Iordan, că a văzut Duhul pogorându-Se peste El în chip de porumbel și a auzit glasul Tatălui din ceruri zicând că Acela este Fiul Său cel iubit întru care a binevoit. El asumă rolul de Înaintemergător și în iad și, așa cu a anunțat venirea Fiului lui Dumnezeu în lume înaintea israeliților, tot așa îi anunță și pe cei din iad că în scurt timp va veni la ei Însuși Fiul lui Dumnezeu, Răsăritul cel de sus. În final, Adam îl îndeamnă pe fiul său, Set, să relateze ce i-a zis arhanghelul Mihail. Mergând la porțile Raiului să ceară undelemn din pomul milostivirii pentru a unge trupul tatălui său, Set a fost înștiințat de arhanghelul Mihail că nu poate să primească undelemnul milostivirii pentru a calma durerile tatălui său, dar că, după cinci mii cinci sute de ani, Hristos va veni pe pământ și va împărtăși acest undelemn tuturor celor care vor crede în El. Cu alte cuvinte, vindecarea de toate suferințele va fi realizată de Fiul lui Dumnezeu întrupat (*Evanghelia lui Nicodim*, 144-7).

După aceste evocări ale profeților, autorul oferă un dialog purtat între Satana și iad. Acesta îi cere iadului să se grăbească să Îl primească pe Cel Care se fălește

că este Fiul lui Dumnezeu, pentru că este doar un simplu om, care, ca toți ceilalți, S-a temut de moarte și, în final, a murit pe cruce. Iadul își mărturisește neliniștea spunând că Cel Care vine este Atotputernic și, în consecință, nimeni nu poate rezista dumnezeirii și puterii lui. El a reușit să ia din stăpânirea sa (a iadului) mulți morți și, cu puțin timp înainte, l-a înviat și pe Lazăr, cel mort de patru zile. De aceea, îi cere lui Satan să nu Îl aducă pe Iisus la el deoarece, prin venirea Lui, vor fi izbăviți toți cei aflați sub stăpânirea morții. Pe când vorbeau ei, un glas puternic a strigat înaintea porților iadului: „Ridicați căpetenii porțile voastre și ridicați-vă porți ale iadului, ca să intre Împăratul slavei”. Speriat, iadul îi cere lui Satana să întărească porțile pentru ca El să nu poată intra. Drepții Vechiului Testament au intervenit cerându-i lui Satana să deschidă porțile. Atunci, glasul puternic s-a făcut auzit din nou, cerându-i iadului să deschidă porțile sale, iar iadul, prefăcându-se că nu înțelege, a întrebat „cine este împăratul slavei?” Prorocul David i-a răspuns la întrebare spunând că el a profețit în Duhul aceste cuvinte și că Cel Care îi cere să deschidă porțile este „Domnul cel tare și puternic, Domnul cel tare în război”. Zicând acestea David, porțile de aramă s-au sfărâmat, iar Domnul slavei a intrat în iad. La vederea Sa, iadul și toate legiunile demonilor s-au înspăimântat și au recunoscut că au fost biruiți. Pe urmă, adresându-se diavolului, iadul îl ceartă pentru nesăbuința de care a dat dovadă în încercarea e a-L birui pe Dumnezeu. Atunci, Mântuitorul i-l încredințează pe Satana diavolului, spunându-i că de acum diavolul va fi sub stăpânirea sa, în locul lui Adam și al urmașilor lui (*Evanghelia lui Nicodim*, 147-53).

Domnul întinde mâna și îi îndeamnă pe toți drepții să vină la El. L-a apucat pe Adam de mâna sa cea dreaptă, i-a binecuvântat pe toți în chipul crucii și i-a scos din iad. Patriarhii, profeții, martirii și toți strămoșii au fost eliberați de sub stăpânirea morții. Domnul i-a condus spre împărăția Sa și, la un moment dat, i-a încredințat arhanghelului Mihail, pentru ca acesta să îi ducă în Rai. La intrarea în rai, drepții s-au întâlnit cu Enoh și cu Ilie, care nu au gustat moartea, ci au fost înălțați cu trupul la cer. Aceștia le-au spus că misiunea lor încă nu s-a încheiat, ei urmând să lupte împotriva lui Antihrist, să moară în luptă și după trei zile să se alăture lor. Tot înaintea porților raiului, drepții s-au întâlnit cu tâlharul cel bun care le-a spus cum a fost primit de Domnul în rai. Arhanghelul Mihail i-a zis să aștepte puțin până la venirea lui Adam cel întâi născut, întrucât acesta trebuie să intre primul în rai, urmând ca mai apoi să intre toți ceilalți. Astfel, au intrat cu toții în bucuria vieții veșnice (*Evanghelia lui Nicodim*, 153-7).

Cei doi fii ai dreptului Simeon își încheie relatarea lor mărturisind că acestea au fost tainele pe care le-au văzut și auzit. Arhanghelul Mihail îi trimisese în Ierusalim să mărturisească Învierea lui Hristos și, misiunea lor fiind încheiată, s-au înălțat la cer înaintea tuturor celor de față. Pe baza acestei expuneri narative, pictorii au transpus în icoană pogorârea la iad, chipul luminos al lui Hristos care împrăștie întunericul

iadului, sfărâmă porțile lui de aramă și îl ridică pe Adam la viața veșnică, împreună cu toți drepții Vechiului Testament, dintre care sunt reprezentați Ioan Botezătorul, David, Solomon, Avraam, Isaia și ceilalți profeți.

Reflecții patristice

Pentru Sfinții Părinți, actul pogorârii la iad al Mântuitorului reprezintă o dovadă a faptului că biruința asupra morții a fost deplină și a avut efect asupra întregii creații. Sfântul Ignatie Teoforul arată că toate actele mântuitoare ale lui Hristos au fost reale, culminând cu Învierea Sa, care s-a produs în văzul celor cerești, al celor pământești și al celor de dedesupt. Învierea a fost un fapt real, de care au luat cunoștință cei aflați în locuința morților, cei care își trăiau viața pe pământ, dar și puterile îngerești. De această minune se vor face părtași toți oamenii care cred în El și ajung să viețuiască viața cea adevărată (Sf. Ignatie Teoforul 1979, 172).

Sfântul Epifanie al Salaminei, într-o omilie pascală, descrie cele petrecute în locuința morților și redă un dialog foarte interesant dintre Iisus Hristos și Adam: „Pentru tine, Eu, Dumnezeul Tău, M-am făcut fiul tău. Pentru tine, Eu, Stăpânul, am luat chip de rob. Pentru tine, Eu, care stăpânesc cerurile am venit pe pământ și în cele mai de jos ale pământului. Pentru tine, omule, am împărtășit slăbiciunea omenească, dar apoi a fost liber între morți. Pentru tine, care ai ieșit din grădina raiului, am fost vândut într-o grădină și dat în mâna iudeilor și într-o grădină am fost răstignit. Privește pe fața mea scuipatul pe care L-am primit pentru tine, pentru a te putea readuce la cea dintâi suflare de viață. Privește pe obrazul Meu palmele pe care le-am suferit pentru a-ți reda frumusețea dintâi, după chipul Meu. Privește biciuirile pe spatele Meu, îndurate pentru a ridica povara păcatelor tale, care-ți apasă spatele. Privește mâinile Mele pironite pe lemn pentru tine, care ai păcătuit întinzându-ți mâna în pom. Am adormit pe cruce și sulița Mi-a împuns coasta, din pricina ta, care ai adormit în rai și din coasta ta i-ai dat naștere Evei. Coasta Mea a tămăduit durerea din coasta ta, somnul Meu te va scoate din somnul iadului. Sulița Mea a împiedicat sulița care se îndrepta către tine. Scoală-te, să plecăm de aici...” (Omilie în Sâmbăta Mare, PG 440-452, 461-464); Hristos, Creatorul lui Adam, devine, prin Întrupare, un fiu al său, care dorește să își izbăvească părintele din moarte. Coborând în iad, El îl întâlnește pe părintele Său și îi spune că, prin Patimile prin care a trecut, a reușit să îi ofere izbăvirea.

Cuvântul de învățătură așezat în cadrul utreniei pascale și care este atribuit Sfântului Ioan Gură de Aur arată efectele pe care le are pogorârea lui Dumnezeu în cele mai de jos ale pământului și starea de bucurie care ar trebui să îi caracterizeze pe toți credincioșii, odată cu prăznuirea acestei biruințe: „Nimeni să nu se tânguiască pentru păcate, că din mormânt iertare a răsărit. Nimeni să nu se teamă de moarte, că ne-a izbăvit pe noi Moartea Mântuitorului; a stins-o pe ea Cel ce a fost ținut de ea.

Prădat-a iadul Cel ce S-a pogorât în iad; umplutu-l-a de amărăciune, fiindcă a gustat din trupul Lui. Și aceasta mai înainte înțelegând-o Isaia, a strigat: Iadul, zice, s-a amărât, întimpinându-Te pe Tine jos: amărâtu-s-a că s-a stricat. S-a amărât, că a fost batjocorit; s-a amărât, că a fost omorât; s-a amărât, că s-a surpat; s-a amărât, că a fost legat. A primit un trup și de Dumnezeu a fost lovit. A primit pământ și s-a întâlnit cu cerul. A primit ceea ce vedea și a căzut prin ceea ce nu vedea. Unde-ți este, moarte, boldul? Unde-ți este, iadule, biruința? Înviat-a Hristos și tu ai fost nimicit. Sculatu-S-a Hristos și au căzut diavolii. Înviat-a Hristos și se bucură îngerii. Înviat-a Hristos și viața stăpânește. Înviat-a Hristos și nici un mort nu este în groapă; că Hristos, sculându-Se din morți, începătură celor adormiți S-a făcut. Lui se cuvine slava și stăpânirea în vecii vecilor. Amin”. Textul scoate în evidență în primul rând bucuria Învierii: prin Moartea Mântuitorului moartea a fost nimicită; în urma pogorârii Domnului, iadul a fost prădat; niciun mort nu a mai rămas în el; iadul s-a amărât pentru că a fost golit de Hristos; Stăpânitorul cerului a intrat în cele mai de jos ale pământului; sculare Domnului din morți a cauzat căderea demonilor; Hristos Se face astfel începătura celor adormiți.

Sfântul Chiril al Alexandriei, dar și Sf. Ioan Damaschinul, afirmă faptul că Hristos a înviat și a ieșit din mormântul în care a fost pus, fără a strica pecețile acestuia: în viziunea celui de-al doilea Părinte, ieșirea din mormânt este asemănată cu intrarea Domnului prin ușile încuiate. Sf. Simeon Noul Teolog consideră că trupul Domnului, fiind nestricăcios, duhovnicesc, dumnezeiesc și imaterial nu mai era încorsetat de legile firii. Ca atare, Domnul a păstrat pecețile mormântului intacte când a ieșit din mormântul în care fusese pus.

Perspective liturgice

Troparul Învierii este foarte sugestiv: „Hristos a înviat din morți! / Cu moartea pe moarte călcând / Și celor din mormânturi / Viață dăruindu-le.” Cântarea afirmă cu exaltare minunea Învierii lui Hristos și arată că, prin propria Sa Moarte, Hristos a biruit moartea. Moartea nu putea să își manifeste stăpânirea asupra Vieții. Însă minunea nu s-a rezumat doar la Hristos. Prin Învierea Sa din morți, Hristos le oferă viață și celor din mormânturi. Troparul amintește de un detaliu pe care l-a reținut Evanghelistul Matei, care a arătat că, după ce Hristos și-a dat duhul, mormânturile s-au deschis și mulți oameni au înviat și au intrat în cetatea Ierusalim. Cântarea însă nu se referă doar la acest detaliu, ci face trimitere și la cele întâmplate în locuința morților, când Domnul a intrat biruitor, a sfărâmat ușile de aramă ale iadului și le-a dăruit viață și libertate celor ținuți captivi în moarte.

Cântările din canonul Învierii expun, în mod sintetic, importanța teologică pe care o are minunea Învierii. Metafora luminii este utilizată în mod constant pentru a se sublinia puterea lui Hristos și efectul pe care l-a avut minunea. Una dintre stihirile

cântării a treia din canon scoate în evidență că, prin Învierea lui Hristos, întreaga creație s-a umplut de lumină: „Acum toate s-au umplut de lumină / Și cerul și pământul și cele dedesubt. / Deci să prăznuiască toată făptura / Învierea lui Hristos, / Întru care s-a întărit.” Cele trei registre pe care le observă imnograful ca fiind umplute de lumină (cerul, pământul și cele dedesubt), subliniază că actul Învierii a cuprins întreaga creație. Din Hristos, Împăratul slavei, iradiază lumina cea dumnezeiască, iar toată făptura este îndemnată să prăznuiască această minune întru care s-a întărit, în sensul că a biruit moartea. Într-o altă stihiră din cântarea a patra, Hristos este prezentat în ipostaza Soarelui dreptății, care, ieșind din mormânt, împrăștie razele Sale luminoase peste întreaga creație.

Imnografii surprind unele detalii petrecute în locuința morților. Una dintre cântări vorbește despre faptul că cei ținuți în legăturile iadului au văzut milostivirea cea mare a lui Dumnezeu și s-au îndreptat spre ea cu picioare vesele, lăudând Paștile cele veșnice, adică trecerea de la moarte la viață.

Evenimentul pogorârii la iad este ilustrat cu claritate în prima stihiră a cântării a șasea: „Coborâtu-te-ai întru cele mai de jos ale pământului / Și ai sfărâmat încuietorile cele veșnice / Care țineau pe cei legați, Hristoase. / Și a treia zi, precum Iona din chit, / Ai înviat din mormânt.” Imnografii calchiază cuvintele din Noul Testament, invocând textul din Epistola către Efeseni 4,9 și pe cel în care Mântuitorului vorbește despre semnul lui Iona (Mt 12,39-40) pentru a vorbi despre actul mântuitor al lui Hristos sub toate aspectele. Hristos coboară în cele mai de jos ale pământului și sfărâmă încuietorile cele veșnice pentru a-i elibera pe cei ținuți legați de moarte. Pe urmă, a treia zi, după cum Iona a fost eliberat din chit pe malul cetății Ninive, Hristos iese din mormânt în chip biruitor. Această cântare poate fi privită ca un fundament pentru realizarea icoanei pogorârii la iad și, totodată, poate fi o sursă de inspirație pentru icoanele specifice mediului apusean în care Hristos este reprezentat ca un biruitor deasupra mormântului gol.

În cântarea a șasea din canon, stihirile scot în evidență faptul că prin Jertfa Sa de pe cruce, Mântuitorul Hristos „a înviat pe Adam, împreună cu tot neamul Sculându-Se din mormânt” și a deschis tuturor ușile Raiului.

Condacul praznicului subliniază că, deși a murit și a fost așezat în mormânt, Hristos a prădat puterea iadului: „De Te-ai și pogorât în mormânt, / Cela ce ești fără de moarte, / Dar puterea iadului ai robit / Și ai înviat ca un nemuritor, Hristoase, Dumnezeule. / Zicând femeilor mironosițe „bucurați-vă!” / Și apostolilor Tăi, pace dăruindu-le. / Cela ce dai celor căzuți sculare”. Hristos a murit pe cruce și a fost așezat în mormânt, dar prin actul său El, în mod paradoxal, a învins puterea morții și a iadului și a înviat ca un atotputernic. Imnograful face referire la faptul că, după Înviere, El s-a arătat femeilor mironosițe și Sfinților Apostoli și i-a încredințat de

realitatea minunii. Ultima parte a condacului se adresează tuturor oamenilor care cred în Hristos. Lor, Hristos le oferă ridicare din păcat și din moarte.

Repere teologice

Minunea Învierii este supranumită în imnografie „sărbătoare a sărbătorilor”, deoarece este încununarea întregii opere de mântuire a Domnului Iisus Hristos. Prin Înviere, El restaurează firea umană căzută și îi reașază pe oameni în demnitatea de fii ai lui Dumnezeu. Actul său izbăvitor este deplin întrucât îi are în vedere pe toți oamenii, începând de la Adam. Supuși fiind morții și păcatului, oamenii erau în imposibilitatea de a intra în comuniune cu Dumnezeu. Hristos însă restabilește relația. El coboară în locuința morților și îi eliberează pe toți cei ținuți sub stăpânirea ei.

Reprezentare artistică

Reprezentarea pogorârii Mântuitorului la iad s-a făcut destul de târziu. Primele înfățișări are acestui eveniment datează de la sfârșitul mileniului întâi.

Frescă din Basilicii San Clemente Al Laterano din Roma (sec. X)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:San_Clemente_lower_Basilica.jpg*

Una din cele mai vechi reprezentări se află în Basilica San Clemente in Laterano din Roma și datează din secolul al X-lea. Fragmentul de fresca Îl prezintă pe Mântuitorul coborât în locuința morților, stând față în față cu Adam cel întâi zidit. Domnul îl ține de mână pe Adam cu intenția de a-l ridica din iad. Pe chipul acestuia

poate fi observată bucuria mântuirii și a revederii cu Cel după chipul căruia a fost zidit. La picioarele Mântuitorului este reprezentat diavolul, care este legat la mâini. Acesta privește spre Domnul cu înfricoșare. Din nefericire, fresca a fost deteriorată și nu putem ști ce este reprezentat în spatele lui Adam. Cert este că aici avem de-a face cu o versiune timpurie a tiparului care va fi asumată în reprezentările ulterioare.

Frescă din Catedrala Sfânta Sofia din Kiev (sec. XIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Descent_of_Christ_into_Hell_-_Google_Art_Project.jpg*

Fresca din Catedrala Sfânta Sofia din Kiev, care datează din prima jumătate a secolului al XI-lea (cca. 1037-1050), ne oferă o perspectivă mult mai amplă asupra evenimentului petrecut în locuința morților. Domnul, purtând toiagul biruinței în mână și pășind pe portițe iadului pe care le-a zdrobit prin intrarea Sa, îl ține de mână pe Adam. Alături de el se află Eva și alți drepți pe care Mântuitorul îi ridică din mormânt. În cealaltă parte observăm că dintr-un mormânt de piatră ies trei persoane. Două dintre aceste sunt regi, fiindcă au coroană pe cap. Toți cei reprezentați sunt drepți, fapt indicat de aureolele din jurul capetelor. Toate aceste detalii se inspiră din scrierea apocrifă cu titlul Evanghelia lui Nicodim care a fost prezentată în secțiunea dedicată surselor literare ale evenimentului.

Marea majoritate a frescelor care au urmat aveau să asume tiparul de reprezentare folosit în aceste două picturi. Prin urmare, în expunerile care vor urma vom insista doar pe detaliile noi sau pe elemente care ne direcționează atenția spre un anumit mesaj teologic sau spre o nuanță interpretativă.

Fresca din Biserica Întunecată (Karanlik Kilise) din Göreme, Capadocia (Turcia de azi), care datează din a doua parte a secolul al XII-lea (cca. 1175), ne oferă detalii noi privitoare la compoziția scenei. Poziția centrală este deținută de Mântuitorul, care prin dinamica pe care o sugerează trupul Său, scoate cu putere de sub stăpânirea morții pe Adam, pe care îl ține de mâna sa dreaptă. În spatele acestuia se află Eva în ipostază de orantă care privește spre Iisus Hristos, Alături de ea sunt și alte persoane pe care nu le putem identifica. Semnalăm faptul că și aici toate persoanele din această scenă poartă aureolă. De cealaltă parte a scenei identificăm două figuri regale care pot fi identificate datorită inscripțiilor de deasupra capetelor lor: Solomon, înfățișat în ipostaza unui tânăr încoronat și părintele său, David. În spatele lor se găsesc și alte persoane cu aureolă. Sub picioarele Mântuitorului se află un bărbat pictat în culori cenușii care simbolizează moartea. Faptul că acesta se află sub picioarele Domnului ne determină să corelăm cu ușurință imagine cu textul troparului Învierii, care mărturisește că Hristos a călcat moartea cu Moartea Sa. În întunericul în care este cufundat iadul pot fi zărite porțile iadului care au fost sfărâmate de Domnul prin venirea Sa în locuința morților. De cele mai multe ori ușile sunt așezate cruciș, arătând în chip simbolic biruința Domnului prin moartea Sa pe cruce.

Fresca din Mănăstirea Neofitos de lângă Pafos, Cipru, care datează din cea de-a doua parte a secolului al XII-lea (cca. 1183), oferă o perspectivă simplificată de reprezentare. În cadrul scenei sunt înfățișați: Mântuitorul, având în mâna Sa o cruce, fapt care nu era atât de bine evidențiat în frescele anterioare, Adam și Eva, iar de cealaltă parte îl putem identifica pe regele David, datorită morfologiei sale iconice. Regele David este prezent permanent în scena Pogorârii la iad și datorită unui text psalmic care face trimitere la Învierea lui Hristos: „Că nu vei lăsa sufletul meu în iad, nici nu vei da pe cel cuvios al Tău să vadă stricăciunea.” (Ps 15,10).

Pictura murală din Biserica Sfântul Gheorghe din Kurbinovo, Macedonia, care provine de la sfârșitul secolului al XII-lea (cca. 1191), pune accent pe dinamismul Mântuitorului, care scoate energic pe Adam din groapă. Domnul este înfățișat în interiorul unei mandorle, răspândind lumină în jur. Această imagine este semnalată de textul apocrif care face trimitere la lumina puternică pe care au văzut-o toți cei aflați în locuința morților, de-ndată ce Domnul S-a apropiat de porțile iadului. Alături de Adam și Eva este reprezentat și fiul lor, Abel, care este înfățișat în ipostază de păstor. De cealaltă parte se află doi regi și o persoană care este reprezentată deasupra lor.

Pictură murală din Biserica Sf. Gheorghe din Kurbinovo, Macedonia (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Св._Ѓорѓи_Курбиново_фреска.*

Frescă din Biserica Sf. Sofia din Trebizond (sec. XIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Trabzon,_Hagia_Sophia_(39484864565).jpg*
Copyright: *Herbert Frank, CC BY 2.0*

În fresca din Biserica Sfânta Sofia din Trebizond, provincia Trabzon din Turcia de azi, care datează de la mijlocul secolului al XIII-lea, aflăm cine este bărbatul înfățișat deasupra celor doi regi. Datorită morfologiei sale iconice, îl putem

identifica pe Sfântul Ioan Botezătorul despre care troparul său ne spune că a mers în locuința morților, mai înainte de venirea Domnului, pentru a le binevesti și celor din întuneric venirea Mântuitorului. Celelalte elemente constitutive ale tiparului pot fi observate cu ușurință, semnalăm încă o dată prezența lui Abel alături de părinții săi.

Frescă din Biserica Regelui de la Mănăstirea Studenica, Serbia (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Studenica/Kings/2017/Pictures/Great_Feasts/STUD_KC_5_0419.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Fresca din Biserica Regelui de la Mănăstirea Studenica, Serbia, ce datează de la începutul secolului al XIV-lea (cca. 1315), propune o modificare semnificativă în tipar. Adam și Eva nu sunt reprezentați unul lângă celălalt, ci de-o parte și de alta Mântuitorului. Domnul, Care șade pe porțile iadului ce sunt așezate cruciș, îi prinde pe ambii protopărinți de mână pentru a-i ridica din mormintele de piatră în care se aflau. De-o parte și de alta se află mulțime multă de popor. Persoanele aflate alături de Adam nu pot fi identificate cu ușurință; putem presupune doar că tânărul aflat în proximitatea acestuia este Abel. De partea cealaltă identificăm trei chipuri regale și pe Ioan Botezătorul, care Îl arată mulțimii pe Hristos cu mâna sa dreaptă. În privința regilor putem presupune că cel tânăr este Solomon, iar cel bătrân, aflat înaintea sa este David, părintele său. În registrul superior este reprezentat un înger care ține în mâini o cruce. Acest fapt se datorează într-o mare măsură faptului că Domnul nu mai ține crucea Sa într-una din mâini, ci o ține de mână pe Eva. În registrul inferior, moartea este reprezentată chircită sub ușile iadului, iar în întunericul locuinței morților pot fi

sesizate lacăte și diferite părți de lanțuri care indică sfărâmarea de către Iisus Hristos a legăturilor cu care moarte îi ținea legați pe morții cei din veac.

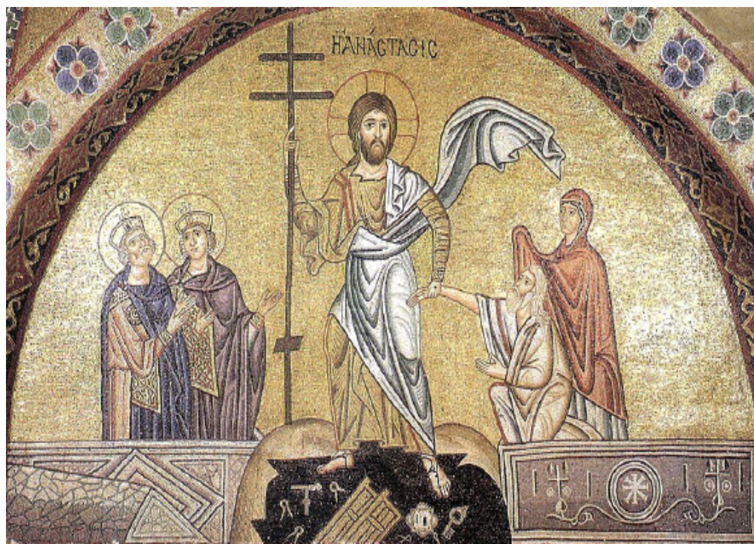
Noul tipar, consemnat de fresca de la Mănăstirea Studenica, avea să fie asumat și de alți pictori începând cu secolul al XIV-lea. Pentru exemplificare vom oferi două fresce renumite: cea din Biserica Mântuitorului din Veria (Grecia) care datează din prima parte a veacului menționat (cca. 1317) și mult mai cunoscuta frescă din Biserică Chora din Constantinopol, azi Moscheea Kariye, care datează din jurul anului 1350.

Frescă din Biserică Chora din Constantinopol (sec. XIV)
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chora_Anastasis1.jpg*

Prima dintre fresce este mult mai redusă ca anvergură. Pe lângă persoanele pe care le-am identificat în tipar (Mântuitorul, Adam și Eva, Ioan Botezătorul, regii David și Solomon, Abel), pictorul introduce în scenă pe doi dintre profeții Vechiului Testament. Pe aceștia îi recunoaștem după acoperământul special de pe cap cu care sunt reprezentați de obicei profeții biblici. În schimb, scena din Chora este amplă datorită semicalotei din absida în care este pictată. Mântuitorul înfățișat în toată slava Sa (purtând veșminte albe în mijlocul unei mandorle ce contrastează întunericul din jur) ridică energic din morminte pe protopărinți. De-o parte și de alta a Mântuitorului se află două grupuri mari de oameni printre care se află și drepții care sunt prezenți în majoritatea reprezentărilor. În registrul inferior, așa cum ne-am obișnuit, este înfățișată biruința Domnului asupra morții și sfărâmarea legăturilor iadului.

Din categorialul mozaicurilor vom prezenta câteva exemple care surprind modul de reprezentare al tiparului în secolul al XI-lea și al începutul secolului al XII-lea. Mozaicurile provin în cea mai mare parte din spațiul grecesc. Primele două sunt din Mănăstirea Hasios Loukas (Cuviosul Luca) din Boeția, Grecia (cca. 1011) și Mănăstirea Nea Moni din Chios, Grecia (cca. 1045).

Mozaic din Mănăstirea Hasios Loukas (Cuv. Luca) din Boeția, Grecia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_(narthex)_-_East_wall,_right_(Harrowing_of_Hell)_03.jpg*

Primul mozaic propune o versiune simplificată a evenimentului. Mântuitorul ține crucea în mâna stângă, iar în dreapta mâna lui Adam. Alături de acesta din urmă se află Eva care privește cu o atitudine orantă spre Mântuitorul. De cealaltă parte, regii Solomon și David privesc și se minunează de cele întâmplate. Și unii și alții sunt reprezentați ieșind din morminte de piatră. În registrul inferior este reprezentată deșertarea iadului, sfărâmarea porților și ruperea legăturilor cu care erau ținuți cei aflați în locuința morții. În Mozaicul de la Nea Moni, artistul pune un accent semnificativ pe persoanele care au fost ridicate de sub stăpânirea morții de către Mântuitorul. În spatele protopărinților se întrezărește o figură profetică. Chiar dacă morfologia acestuia nu coincide pe deplin cu a Botezătorului, faptul că acesta are în mâini un rulou închis, ne determină să asociem prezența sa cu a lui Ioan care a propovăduit celor din locuința morții venirea Mântuitorului. Cei doi regi ai lui Israel apar în fruntea mulțimii poziționate de cealaltă parte a scenei.

Mozaic din Mănăstirea Nea Moni, Chios, Grecia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Νέα_Μονή_Χίου_-_Καθολικό_-_Η_Βάπτιση.jpg*

Mozaicul din Biserica Mănăstirii Dafni din Attica, de lângă Atena (Grecia), care datează de la sfârșitul secolului al XI-lea (cca. 1090), ne oferă două detalii extrem de importante. În cadrul acestei scene putem să identificăm cu certitudine pe Sfântul Ioan Botezătorul, care Îl indică mulțimii pe Cel pe care Îl propovăduise, de-ndată ce a ajuns în locuința morților. Celălalt detaliu vizează registrul inferior unde este înfățișată moartea sau diavolul sub chipul unul bărbat gol înlănțuit, care are doar în jurul mijlocului un veșmânt. Biruința Mântuitorului asupra acestuia este subliniată prin poziționarea acestuia sub picioarele Domnului. Mozaicul din Basilica San Marco din Veneția (Italia), care datează de la începutul secolului al XIII-lea (cca. 1200), surprinde ambele detalii ce au fost consemnate. Este important să semnalăm aici faptul că în spatele protopărinților se află patru bărbați. Poziționarea acestora tinde să evidențieze descendența lor din cei doi protopărinți. În cealaltă parte a scenei sunt înfățișați Ioan Botezătorul și cei doi regi. Modul de reprezentare surprinde existența unui dialog între aceștia cu privire la Hristos și la evenimentele petrecute după pogorârea Sa în iad. Aceste detalii sunt menționate în textul apocrif al Evangheliei lui Nicodim.

Miniaturile care reprezintă evenimentul Pogorârii Mântuitorului la iad încep să apară începând cu secolele X-XII. Un manuscris iluminat, un Tetraevangheliar de proveniență bizantină care provine din perioada menționată și care se păstrează în biblioteca Mânăstirii Megaspileon, din Peninsula Peloponez, Grecia, pare să conțină prima reprezentare miniaturală a acestui moment al Învierii Domnului. Mântuitorul este înfățișat biruitor, în veșminte aurii, înconjurat de slava Sa, deasupra iadului.

De remarcat faptul că Domnul se pleacă spre Adam ca să-l ridice din poziția sa îngenuncheată. Alături de el se află Eva și câteva persoane pe care nu le putem identifica. În schimb, de partea cealaltă găsim un grup pe care-l regăsim în majoritatea reprezentărilor: Ioan Botezătorul și cei doi regi. Semnalăm faptul că această scenă se află deasupra unei alte miniaturi în care este înfățișat Sfântul Apostol Ioan și ucenicul său Prohor, care scrie cuvintele inspirate ale celui dintâi, în Evanghelie.

Miniatură din Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Melisende-Psalter_f9v.jpg*

Miniatura din Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului, care datează din secolul al XII-lea (cca. 1131-1144), evidențiază ridicarea energică a lui Adam din mormânt. Protopărintele parcă saltă de bucurie din groapă, prins fiind de mână de către al său Mântuitor. Lângă Adam se află doar Eva, celelalte persoane dintre care nu lipsesc regii și Sfântul Ioan sunt de cealaltă parte. În felul acesta este pusă în lumină ridicarea primilor oameni din robia morții. Semnalăm faptul că deasupra Mântuitorul, Care are în mâna dreaptă o cruce, sunt doi îngeri care țin în mâini câte o ripidă fiecare.

În categorialul miniaturilor se află o reprezentare inedită care nu se încadrează în tipar, ci propune o expunere narativă a evenimentelor relatate în Evanghelia apocrifă a lui Nicodim. Miniatura provine dintr-o carte de omilii mariane scrisă de un miniaturist, Iacob, care a activat în Constantinopol în secolul al XII-lea și care

a primit de la specialiști numele convențional de Kokkinobphos. Miniatura care datează din jurul anului 1150 este împărțită în trei registre. În partea superioară Domnul este înfățișat la intrarea în locuința morților, călcând în picioare pe bărbatul care simbolizează moartea sau pe diavolul și sfărâmând porțile iadului. Domnul este însoțit de un înger care merge înaintea Sa pentru a întâmpina sufletele celor aflați în întunericul morții, care se grăbesc să vină în întâmpinarea Celui ce le-a adus Mântuire. În registrul median este înfățișată scoaterea protopărinților din locuința morții și ducerea lor într-o grădină cu mulți copaci, care simbolizează Grădina Edenului. În urma Domnului, a lui Adam și a Evei, se află Ioan Botezătorul, care ține un rulou deschis în mână și arată unui grup de oameni spre Cel care a venit să-i elibereze din întunericul iadului. Bucuria acestora se poate citi pe chipurile lor. Registrul inferior este legat de cel median prin faptul că în partea stângă este reprezentată Maica Domnului șezând pe tron, flancată de îngeri. În chip simbolic ea reprezintă Raiul. În partea dreaptă este înfățișat un alt grup de oameni care privesc cu uimire și bucurie spre Eliberatorul lor și așteaptă să fie și ei duși în Împărăția Cerurilor.

Sub influența schimbării de tipar care a avut loc în secolul al XIV-lea, în special în cadrul frescelor, o icoană provenită din școala rusească, care datează din a doua jumătate a secolului al XIV și care este păstrată în Galeriile de Stat Tretyakov din Moscova, Îl înfățișează pe Mântuitorul Hristos înconjurat de o mulțime de îngeri în mandorla în care se află, scoțând din legăturile morții pe Adam și pe Eva. Semnalăm prezența unor chipuri feminine în spatele Evei și, cel mai probabil, al lui Abel în spatele lui Adam. De-o parte și de alta a Mântuitorului se găsește o mulțime impresionată de oameni, printre care se află figuri regale și chipuri de profeți. Cei doi regi, David și Solomon, precum și Botezătorul, sunt evidențiați prin aureola din jurul capului. În registrul superior se află o ceată de îngeri care țin în mâini crucea cu care Domnul a biruit iadul. În registrul inferior, este înfățișat întunericul iadului. Diavolul este legat și culcat la pământ. Alături de el pot fi zărite chipurile întunecate ale unor diavoli.

O icoană bizantină provenită de la începutul secolului al XV-lea (cca. 1400-1430), care se păstrează în Muzeul Metropolitan de Artă din New York, corelează cele două episoade care ilustrează,potrivit tradiției răsăritene, Învierea: Pogorârea la Iad și Venirea Mironosițelor la mormânt. Remarcăm faptul că episodul petrecut în dimineața Învierii nu este în registrul superior al icoanei, ci în cel inferior. Aici e înfățișată tânguirea mironosițelor, adormirea soldaților în jurul mormântului și dialogul femeilor cu îngerul. Cu titlu de noutate în scena Pogorârii la Iad îi putem consemna pe cei doi profeți vechi-testamentari, care sunt înfățișați cu rulouri deschise în mâini, în registrul superior. Dintre icoanele rusești mai importante care reprezintă

acest eveniment menționăm și pe cea realizată în tehnica tempera de la Mănăstirea Kirillo-Belozersky din Catedrala Adormirii Maicii Domnului, care provine din secolul al XV-lea.

Icoană bizantină din Muzeul Metropolitan de Artă din New York (sec. XV)

Sursă: *https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b6/Four_Icons_from_a_Pair_of_Doors_%28Panels%29%2C_possibly_part_of_a_Polyptych-_John_the_Theologian_and_Prochoros%2C_the_Baptism_%28Epiphany%29%2C_Harrowing_of_Hell_%28Anastasis%29%2C_and_Saint_Nicholas_MET_DP327380.jpg*

Școala rusească de pictură a acordat o atenție sporită acestui eveniment pe care l-a reprezentat conform tiparului, dar a și promovat o expunere narativă a evenimentelor relatate în Evanghelia lui Nicodim. Astfel că au rezultat niște reprezentări în icoane de tip praznicar ce pun în valoare evenimentul Pogorârii la Iad a Domnului prin poziționarea centrală a acestuia. Pentru exemplificare consemnăm o

icoană de secol XIV care se păstrează în Galeria de Artă Lacquer din Palekh și o alta asemănătoare, ce provine din secolul următor și se păstrează într-o colecție privată.

Icoana din Catedrala Adormirii de la Mănăstirea Kirillo-Belozersky (sec. XV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kirillo-Belozersky_iconostasis_20_-_Harrowing.jpg*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la scena Pogorârii Domnului la Iad sunt următoarele: „Iadul ca o peșteră întunecoasă dedesubt de dealuri, și îngeri, purtând veșminte luminoase, îl leagă în lanțuri pe Belzebut, domnul întunericului, și pe demoni, pe unii bătându-i, iar pe alții gonindu-i cu sulițe; și câțiva oameni, în pielea goală și legați în lanțuri, uitându-se în sus; și multe lacăte [încuietoare] sparte, și porțile iadului [de aramă] dezrădăcinate [și aruncate jos], iar Hristos, având împrejur nemărginită lumină și mulți îngeri, calcă pe ele, cu dreapta ținând (de mână) pe Adam, iar cu stânga pe Eva. Și de-a dreapta, Înaintemergătorul stând și arătându-L pe Hristos; și lângă el David și alți drepți și împărați cu cununi și cu coroane; iar de-a stânga prorocii: Iona, Isaia, Ieremia, și dreptul Abel și mulți alții, toți cu cununi (în jurul capului).” (Dionisie din Furna 2000, 103)

Chiar dacă reprezentarea Învierii prin redarea momentului ieșirii din mormânt nu este specifică Răsăritului creștin, totuși, Dionisie o consemnează în scrierea Sa: „Mormânt deschis puțintel, și doi îngeri, cu veșminte [albe] strălucitoare, șezând la marginea mormântului; și Hristos, călcând deasupra acoperământului mormântului

și binecuvântând cu mâna dreaptă, ține cu stânga un steag cu crucea de aur; și mai jos de el, ostași: unii fugind, alții zăcând pe pământ ca [niște] morți; și (se văd) de departe [femei] purtătoare de miruri [ținând în mâini năstrăpi cu miresme].” (Dionisie din Furna 2000, 103)

1.2. Mironosițele la mormântul Domnului

Text biblic suport

În duminica Învierii, dis-de-dimineață, femeile mironosițe merg la mormântul lui Iisus pentru a încheia ritualul de ungere cu miresme al trupului Său. Ca urmare a gestului lor de a duce mir și uleiuri aromate pentru a împlini ritualul de înmormântare al iudeilor, ele au fost supranumite „femei mironosițe”. Numele lor sunt notate, cu mici diferențe, de fiecare evanghelist în parte: Maria Magdalena și o altă Marie, Maria (mama) lui Iacov, Ioana și Salomeea (Mt 28,1; Lc 24,10; Mc 16,1; In 20,1).

Circumstanțele în care s-au petrecut lucrurile în dimineața duminicii Învierii și dialogul femeilor cu îngerul sunt descrise de evangheliștii sinoptici (Mt 28,1-6; Mc 16,1-7; Lc 24,1-11). Aceștia menționează mai înainte că femeile mironosițe au fost martore ale Patimilor și Morții lui Iisus și au rămas alături de El până ce a fost așezat în mormânt (Mt 27,61; Mc 15,47; Lc 23,55). Întorcându-se la casele lor, au pregătit miresme și miruri pentru a unge trupul lui Iisus. În ziua Șabatului s-au odihnit, iar în următoarea zi, foarte de dimineață, au mers la mormânt, ducând miresmele pe care le-au pregătit (Lc 23,56; 24,1). Pe drum, se întrebau cine le va prăvăli piatra de la ușa mormântului. Iosif și Nicodim au așezat o piatră mare la ușa mormântului pentru a proteja trupul lui Iisus. Dar, ajungând, ele au găsit piatra răsturnată. Cu puțin timp înainte, s-a simțit un cutremur mare. Evanghelistul Matei arată că în acel moment îngerul Domnului s-a pogorât din cer și a prăvălit piatra de la ușa mormântului. Arătarea lui a fost atât de copleșitoare pentru străjerii rânduiți să păzească trupul lui Iisus, încât au rămas înmărmuriți. Luminos ca fulgerul și având o îmbrăcăminte albă ca zăpada, îngerul și-a făcut simțită prezența cu putere, dând la o parte piatra (Mt 28,2-4).

Venind la mormânt, femeile mironosițe au fost întâmpinate de înger, care le-a încurajat să nu se teamă, ci să vină să vadă locul în care a fost așezat Iisus, căci El a înviat, precum a prezis mai înainte de moartea Sa (Mt 28,7). Evanghelistul Marcu menționează că dialogul cu îngerul a avut loc în interiorul mormântului (Mc 16,5-6). Evanghelistul Luca arată că femeile au văzut doi tineri (îngeri) în mormânt și că, după ce le-au amintit că Iisus le-a spus că va învia, ele și-au amintit cuvântul Său (Lc 24,6-9).

De obicei, în icoana mironosițelor este reprezentat momentul în care îngerul le oferă acestora și Maicii Domnului vestea Învierii, arătându-le mormântul gol, în care rămăseseră doar giulgiurile și mahrama. Evangheliștii însă mai oferă câteva detalii pe care le considerăm utile pentru a înțelege întregul context, dat fiind faptul că în unele icoane ale mironosițelor sunt transpuse în imagine și elemente complementare, preluate din Sfintele Evanghelii.

Evanghelistul Matei relatează că, pe când femeile mironosițe alergau de la mormânt să le vestească Apostolilor, Hristos le-a întâmpinat și le-a spus „Bucurați-vă", moment în care au cuprins picioarele Sale și I s-au închinat, după care le-a îndemnat și El să nu se teamă, ci să meargă și să le vestească ucenicilor să meargă în Galileea, căci acolo Îl vor vedea (Mt 28,9-10). Evanghelistul Marcu menționează că Hristos i s-a arătat doar Mariei Magdalena (Mc 16,9). Plecând de la acest detaliu, evanghelistul Ioan relatează un episod aparte, care o are în vedere doar pe Maria Magdalena (In 20,1.11-18). Aceasta s-a dus la mormântul lui Iisus pe când încă era întuneric și a văzut piatra răsturnată. Speriată, a alergat în grabă la Petru și la Ioan (ucenicul cel iubit) și i-a anunțat că trupul Domnului a fost luat. Aceștia au mers în grabă și au descoperit că în mormânt nu mai rămăseseră decât giulgiurile de îngropare și mahrama care a fost pusă pe capul lui Iisus (cf. și Lc 24,12). Între timp, Maria Magdalena s-a întors și s-a așezat la intrarea în mormânt și a început să plângă. Privind în mormânt, ea a văzut doi îngeri stând în locul în care a fost așezat Iisus, unul la cap și altul la picioare, care au întrebat-o de ce plânge și pe cine caută. Aceasta le-a spus că plânge din cauză că L-au luat pe Domnul și nu știe unde L-au pus. După aceea, s-a întors și L-a văzut pe Iisus lângă ea, însă nu L-a recunoscut. Și El a întrebat-o, asemenea îngerilor, de ce plânge și pe cine caută. Crezând că este grădinarul, Maria I-a spus că dacă a luat El trupul Domnului să îi spună, deoarece dorește să meargă să îl ia. Atunci, Domnul i-a spus pe nume și ea, recunoscându-L, i s-a adresat „Învățătorule!". Atunci Iisus i-a cerut să nu Îl atingă, fiindcă nu S-a suit încă la Tatăl, și îi cere să le spună ucenicilor că El Se va înălța la Tatăl. După acest dialog, Maria Magdalena s-a dus și le-a vestit Apostolilor cele întâmplate. Așezând împreună mărturiile celor patru evangheliști, înțelegem că femeile mironosițe au fost primele vestitoare ale minunii Învierii lui Hristos. Totuși, evangheliștii Marcu și Luca încheie acest episod menționând că Apostolii nu au crezut cuvintele lor (Mc 16,11; Lc 24,11).

Reflecții patristice

Sfântul Teofilact al Bulgariei arată că Învierea lui Hristos s-a petrecut înainte ca piatra să fie înlăturată de la ușa mormântului. Momentul Învierii a fost unul tainic și a avut loc sâmbătă noaptea. Îngerul s-a pogorât din cer și a prăvălit piatra pentru ca femeile mironosițe să poată avea acces în interiorul mormântului, să constate

lipsa trupului lui Iisus și să se încredințeze de minunea Învierii. Tot el semnalează că nu ar trebui să considerăm că între relatările evangheliștilor sunt contradicții, ci mai degrabă completări. Faptul că evanghelistul Matei menționează că îngerul s-a adresat femeilor în afara mormântului în timp ce evanghelistul Marcu arată că dialogul cu îngerul s-a petrecut în interiorul mormântului, trebuie privite ca două etape diferite. Mai întâi, îngerul li s-a arătat stând pe piatra răsturnată de pe mormânt, după care a mers înaintea lor și li s-a arătat și înăuntru. Sau, luând în considerare faptul că Luca arată că femeile au întâlnit doi îngeri în interiorul mormântului, există posibilitatea să fi fost două planuri diferite: afară, un înger a prăvălit piatra, iar înăuntru alți doi îngeri le-au așteptat pentru a le arăta locul în care a fost așezat Iisus. De asemenea și detaliile legate de atingerea lui Iisus de către femeile mironosițe pot fi înțelese ca episoade diferite. Evanghelistul Matei a relatat că, după ce Hristos le-a întâmpinat, femeile mironosițe I-au cuprins picioarele, în timp ce evanghelistul Ioan menționează că nu i-a permis Mariei Magdalena să se atingă de El. În momentul în care Maria Magdalena a fost împreună cu „cealaltă Marie” (Mt 28,1) Hristos le-a lăsat să Îi cuprindă picioarele pentru ca să se convingă că nu este vreo nălucă; în schimb, singură fiind, nu i-a permis deoarece ea încă se raporta la El ca și mai înainte de răstignirea Sa, pierzând din vedere că Hristos avea un trup spiritualizat și că urma să se înalțe la cer. (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007, 421-4).

Sfântul Grigorie Palama, într-o omilie la Duminica purtătoarelor de mir, subliniază că prima care L-a văzut pe Hristos înviat din morți a fost Născătoarea de Dumnezeu. Evangheliștii vorbesc despre acest lucru într-un mod voalat, deoarece nu voiesc să fie introdus un factor subiectiv în vestirea Învierii. Totodată, arată Sfântul Grigorie Palama, este de menționat faptul că fiecare evanghelist în parte notează o singură venire a unora dintre femei la mormânt; în realitate însă, femeile mironosițe erau multe la număr și nu au mers doar o singură dată la mormânt, ci de două sau chiar trei ori; mai mult, nu au mers aceleași femei de fiecare dată. Toate au mers în zori, dar nu în același timp, iar dintre toate, Maria Magdalena, s-a întors pentru a doua oară și a rămas mai mult.

Prima dintre femei care a mers la mormântul lui Iisus a fost Maica Domnului. Ea a luat-o cu sine și pe Maria Magdalena. „Cealaltă Marie” la care face referire evanghelistul Matei este Maica Domnului (Mt 28,1). Ea este numită în celelalte evanghelii sinoptice maică a lui Iacov și a lui Iosif (Mt 27,56; Mc 16,1; Lc 24,10). Ea a fost martoră la momentul în care s-a întâmplat cutremurul și îngerul Domnului s-a coborât din cer și a prăvălit piatra de la ușa mormântului. I-a văzut pe străjeri înmărmuriți de frică. Celelalte femei au venit după acest moment. Străjerii erau deja plecați în cetate, astfel că ele au găsit doar mormântul deschis și piatra prăvălită.

Sfântul Grigorie Palama subliniază că pentru Maica Domnului „s-a deschis acel mormânt purtător de viață – căci pentru ea prima și prin ea ni s-au deschis toate

cele câte sunt în cer și câte sunt jos pe pământ – și pentru ea a strălucit astfel îngerul, astfel că, deși ceasul acela era încă cuprins de întuneric, să vadă, sub îmbelșugata lumină a îngerului, nu numai mormântul gol, ci și cele de îngropare zăcând în ordine și dând mărturie în multe chipuri despre ridicarea din morți a Celui îngropat" (Sf. Grigorie Palama 2019, 241-2).

Cel pogorât din cer este arhanghelul Gavriil. Văzându-l, Fecioara Maria nu se înspăimântă, ci se umple de bucurie. Ea îl recunoaște și înțelege minunea Învierii. Același înger i s-a arătat pentru a-i spune că din ea se va naște Fiul lui Dumnezeu. I-a spus atunci să nu se teamă căci a aflat har înaintea lui Dumnezeu (Lc 1,30); la fel îi spune și acum atât ei cât și Mariei Magdalena: „nu vă temeți" (Mt 28,5). În cazul acesta, cuvintele se adresează mai degrabă Mariei Magdalena și celorlalte femei ajunse între timp la mormânt, deoarece ele au fost cuprinse de teamă. La mormânt veniseră mai multe femei și văzându-l gol, când s-au întors, s-au împărțit. Unele femei s-au dus împreună cu Fecioara Maria, iar altele, după cum relatează evanghelistul Marcu, „au fugit de la mormânt, că erau cuprinse de frică şi de uimire, şi nimănui nimic n-au spus, căci se temeau" (Mc 16,8).

Ca și cum nu ar fi auzit cuvintele îngerului, marcată de teamă, Maria Magdalena a alergat la Petru și Ioan și le-a spus că mormântul este gol. În schimb, Fecioara Maria, împreună cu celelalte femei care au urmat-o, s-au întors spre casele lor, iar pe drum au fost întâmpinate de Hristos. Înțelegem așadar că Maica Domnului L-a văzut înainte de Maria Magdalena pe Hristos Cel înviat. Fecioara Maria a fost prima care L-a văzut și recunoscut. Doar ei i-a permis Hristos să îi cuprindă picioarele. Evanghelistul Matei le face părtașe și pe celelalte femei la actul cuprinderii picioarelor lui Hristos pentru a nu fi așezată Maica Domnului în prim plan și astfel să se poată pune la îndoială momentul în care L-a întâlnit pe Hristos; cu alte cuvinte, să nu se considere că Maica Domnului a mărturisit toate lucrurile în mod subiectiv și să se lase astfel loc de suspiciuni.

Faptul că Maria Magdalena nu era împreună cu Maica Domnului și cu celelalte femei când le-a întâmpinat Hristos, îl deducem din relatarea evanghelistului Ioan. Ea nu ar fi putut să le spună celor doi ucenici că Domnul a fost luat și că nu știe unde a fost pus dacă Îl vedea împreună cu celelalte femei. Ea nu s-a încredințat de Înviere nici din cuvintele rostite de înger deoarece, după ce se întoarce la mormânt, vorbește cu îngerii despre Hristos considerând că este mort și că nu știe unde este trupul Său. La fel îi spune și lui Hristos, căci nu L-a recunoscut când a întrebat-o de ce plânge. Abia în momentul în care a chemat-o pe nume a realizat că este El și, încercând să Îi îmbrățișeze picioarele, nu i-a fost permis. Având în vedere această interdicție, Sfântul Grigorie Palama arată că, de fapt, doar Fecioarei Maria i-a permis Hristos să se atingă de picioarele Sale. Maica a lui Dumnezeu, noua Evă, era cea mai

îndreptățită femeie să primească vestea Învierii Fiului ei și să Îl vadă cea dintâi înviat din morți. (Sf. Grigorie Palama 2019, 242-5).

Din analiza Sfinților Părinți înțelegem că aparentele contradicții din Evanghelii ar trebui privite ca momente diferite care, îmbinate armonios, ne pot oferi o perspectivă de ansamblu asupra mergerii mironosițelor la mormânt. Fiecare evanghelist în parte relatează câte o singură mergere la mormânt a mironosițelor, însă relatările ar trebui privite ca o succesiune de evenimente. Minunea care le-a stat înainte a fost atât de copleșitoare, încât femeile au reacționat diferit. Însă Fecioara Maria, împreună cu cele care au însoțit-o, a primit această veste și, împreună, au asumat responsabilitatea de a deveni apostoli (vestitori) pentru apostoli (ucenicii Domnului).

Perspective liturgice

Duminica a treia după Paști este supranumită „Duminica mironosițelor". Cântările liturgice pun accentul pe rolul de vestitoare ale Învierii, rol pe care au fost chemate să îl împlinească femeile mironosițe. În condacul din Canonul mironosițelor se evidențiază momentul în care Hristos le întâmpină pe cale pe femeile mironosițe: „Zicând purtătoarelor de miruri: «Bucurați-vă!», plângerea strămoașei Eva o ai potolit cu Învierea Ta, Hristoase Dumnezeule; iar Apostolilor Tăi a binevesti le-ai poruncit, că Mântuitorul a înviat din mormânt". La nivel teologic, îndemnul lui Hristos este așezat în relație cu cuvântul pe care îl primește Eva după căderea în păcat: „Voi înmulţi mereu necazurile tale" (Fac 3,16). Eva și toate urmașele sale erau destinate a trăi în suferință, mai ales în vremea sarcinii, deoarece în dureri aveau să nască copii. Cu toate acestea, dintr-o femeie S-a născut în lume Fiul lui Dumnezeu și a deschis întregii omeniri accesul la viața veșnică. De aceea, era potrivit ca femeile să simtă cele dintâi bucuria Învierii, ca unele care au trăit în întristare, adesea fiind disprețuite și considerate neputincioase. Prin gestul său, Hristos le ridică la mare cinste. Le vestește lor mai întâi bucuria Învierii care coincide cu părăsirea lacrimilor. Plângerea strămoașei Eva încetează întrucât starea de păcat care îi ținea pe oameni despărțiți de Dumnezeu a fost înlăturată prin Înviere. Condacul se încheie arătând că, împreună cu îndemnul „Bucurați-vă!", femeile au primit de la Hristos porunca de a binevesti Apostolilor vestea Învierii (*Penticostar* 1973, 114).

La Slava de la Luminândă imnografii dezvoltă mesajul Mântuitorului astfel: „Femeilor, ascultați glas de bucurie: Zdrobind iadul cel tiran, am ridicat lumea din stricăciune; alergați de spuneți prietenilor Mei bunele-vestiri; căci voiesc să luminez zidirea Mea cu bucurie de acolo, de unde a venit întristarea". Hristos repară greșeala săvârșită de Adam și Eva și ridică lumea din stricăciune; restaurează firea omenească căzută în păcat; le arată femeilor că iradiază bucurie peste întreaga creație, că

înlătură tristețea. Totodată, le oferă mandatul misionar de a le transmite Apostolilor bunele-vestiri ale Învierii Sale din morți (*Penticostar* 1973, 121).

Repere teologice

Faptul că Iisus Hristos, după Înviere, se arată mai întâi femeilor mironosițe, nu este întâmplător. El ține mai degrabă de iconomia dumnezeiască și de maniera în care își manifestă Dumnezeu iubirea față de om, în special în acest caz față de femeie. În primul rând, Hristos se arată femeilor mironosițe pentru a le învesti în calitatea de vestitoare ale Învierii pentru Apostoli. Mărturia Apostolilor – adică a grupului de oameni cel mai apropiat de Iisus – cu privire la Înviere, putea fi considerată de către contestatari a fi rezultatul unor năluciri, de aceea Iisus se arată mai întâi femeilor mironosițe, pentru a le trimite să le vestească acestora Învierea Sa și pentru a-i pregăti pentru întâlnirea cu El. În fond, Apostolii trebuiau să creadă mărturia femeilor și a celorlalți oameni care L-au văzut înviat și să își amintească prevestirile legate de Înviere, însă nu au crezut cuvintelor lor. Din acest motiv, când i-a întâlnit, Iisus „I-a mustrat pentru necredinţa şi împietrirea inimii lor, căci n-au crezut pe cei ce-L văzuseră înviat” (Lc 16,14). Femeile mironosițe devin astfel „apostoli pentru Apostoli”, adică vestitoare pentru ucenicii Domnului.

În al doilea rând, arătându-se lor mai întâi, Hristos le răsplătește pe femeile mironosițe pentru actul de curaj de care au dat dovadă mergând la mormântul Său. Dorind să împlinească ritualurile de ungere ale trupului Său, ele se expuneau unor pericole. Arhiereii și mai marii poporului ceruseră răstignirea lui Iisus și încă erau într-o stare de vigilență în privința trupului Său. Își amintiseră că Iisus a spus că va învia după trei zile de la moartea Sa; din acest motiv, i-au cerut lui Pilat să pună pază la mormânt și să îl pecetluiască, iar acesta le-a permis să trimită ostași din straja pe care o aveau ei în subordine la templu (Mt 27,63-66). Femeile mironosițe se expuneau astfel oprobiului care putea să survină din partea mai marilor poporului, întrucât doreau să Îi aducă cinste unui condamnat la moarte prin răstignire pe cruce; și se expuneau, totodată, și unor atitudini agresive pe care le puteau întâlni la ostașii rânduiți să păzească mormântul. Ele însă nu au ținut cont de acest fapt, singura lor grijă fiind aceea că nu aveau suficientă putere să răstoarne piatra de la ușa mormântului. Iar pentru atitudinea lor mărturisitoare, Hristos le iese în întâmpinare și le îndeamnă să se bucure. Prin aceasta, El le așează într-o poziție de cinste, arătând că neamul femeiesc nu ar trebui considerat nicidecum inferior. Exista această concepție în societatea acelor timpuri, însă Hristos scoate în evidență contrariul, oferind femeii cinstea cuvenită. În această situație, femeile mironosițe au dat dovadă de curaj, în contrast cu Apostolii, care stăteau ascunși de frica iudeilor.

În al treilea rând, ecoul îndemnului „bucurați-vă!” pe care l-a adresat Hristos femeilor mironosițe, are menirea de a răsuna până la urechile Evei.

Prin acest îndemn, Hristos înlătură întristarea și suferința întâii femei. Aceste stări au survenit de pe urma căderii în păcat și ele s-au răsfrânt asupra tuturor urmașelor ei. Însă Hristos a preschimbat suferința în bucurie. Dintr-o femeie El s-a întrupat și a mântuit lumea din păcat și de aceea era firesc ca femeile să audă mai întâi vestea cea bună a bucuriei mântuirii.

Reprezentare artistică

Reprezentarea artistică a evenimentului petrecut dis de dimineață la mormântul Domnului, care le are pe femeile mironosițe ca principale protagoniste, s-a făcut de timpuriu. Încă din secolul al III-lea (cca. 232) se păstrează un fragment de frescă pe peretele Baptisteriului din Dura Europos (Mesopotamia) care ilustrează momentul ce atestă Învierea Domnului din morți. În partea din stânga este înfățișat mormântul Domnului sub forma unui sarcofag de piatră care are deasupra un capac. În colțul din dreapta este reprezentat soarele pentru a semnala intervalul temporal, anume că episodul se petrece la revărsatul zorilor. Putem propune și o interpretare simbolică, ținând cont de faptul că Mântuitorul este considerat a fi (în Scriptură și în imnografia liturgică) *Soarele dreptății*. În felul acesta este ilustrat în chip simbolic Învierea lui Iisus Hristos din morți. În partea stângă a scenei sunt reprezentate două femei care se îndreaptă spre mormânt, având în mâini mirodenii cu care doreau să perfecteze ritual de îmbălsămare a Domnului. Chiar dacă fresca este deteriorată, putem presupune că alături de acestea două au mai fost înfățișate și ale femei din grupul celor care L-au urmat pe Hristos în decursul activității Sale.

Evenimentele petrecute la mormânt sunt reprezentate pe diferite suporturi începând din secolele IV-V. Astfel că la Munchen se păstrează două plăcuțe de fildeș pe care sunt ilustrate diferite momente din dimineața Învierii Domnului. Pe o plăcuță de fildeș ce provine din Roma sau Milano, din jurul anului 400, este înfățișată Învierea lui Hristos și venirea mironosițelor la mormânt. În registrul superior este reprezentat Domnul care este ridicat de Tatăl (prezența Sa este înfățișată simbolic printr-o mână care iese din cer). Lângă El sunt înfățișați doi ostași care privesc înfricoșați. În partea mediană este înfățișat mormântul Domnului sub forma unui monument funerar somptuos care este străjuit de doi ostași cuprinși de amorțeală și de somn. La intrarea mormântului șade un înger sub chipul unui tânăr și dialoghează cu cele trei femei mironosițe care se apropie de mormânt. Ilustrarea acestei întâlniri avea să fie asumată ulterior și va deveni normativă (firesc, cu unele modificări) pentru Răsăritul creștin.

Cealaltă plăcuță, care face parte dintr-un diptic care poartă denumirea *Trivulci*, ce provine de la sfârșitul secolului al IV-lea, de la Castelul Sforza, Milano, pune accent pe adormirea soldaților la mormânt și pe vestirea Învierii femeilor mironosițe. Având în vedere faptul că femeile se prosternează înaintea tânărului care le aduce

vestea Învierii și că acesta este reprezentat cu aureolă și cu un rulou închis în mâna stângă, este posibil ca în cazul de față, Cel care șade pe o lespede lângă mormântul deschis să fie Însuși Domnul.

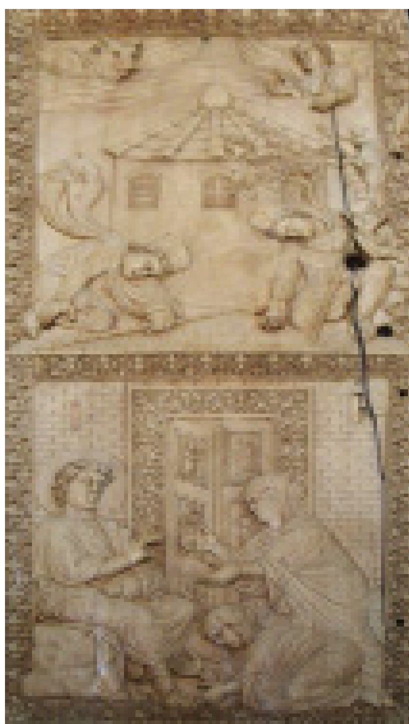
Plăcuță de fildeș ce provine din Roma/Milan (sec. IV)

Sursă: *https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Fig._4._Reidersche_Tafel._Munich,_Bayerisches_Nationalmuseum_Inv.-Nr._MA157_(c._400)._Author%E2%80%99s_photograph._With_kind_permission_of_the_Bayerisches_Nationalmuseum.jpg*

Copyright: RightLeft Medieval art, CC BY-SA 4.0

Din secolul al V-lea consemnăm trei reprezentări ale evenimentelor din dimineața Învierii. Prima dintre acestea este un fragment dintr-un diptic de la Milano, care surprinde două momente esențiale care le privesc pe mironosițe. În registrul superior este redat dialogul dintre înger și două dintre femei. Îngerul care șade o lespede de dinaintea mormântului deschis are aureolă. El se diferențiază de Mântuitorul care este înfățișat în partea inferioară a scenei îndeosebi prin intermediul aureolei. În cazul Domnului, nimbul este cruciform. În registrul de jos este reprezentată întâlnirea femeilor cu Iisus Hristos Cel înviat în grădină.

Acestea îngenunchează înaintea Domnului. Sculptura de pe ușile Basilicii Santa Sabina din Roma, care datează din jurul anului 430, înfățișează întâlnirea a două dintre mironosițe cu un tânăr la intrarea mormântului. Nu putem ști cu exactitate, dacă artistul a dorit să reprezinte pe un înger sau pe Însuși Mântuitorul în această scenă. Ultima reprezentare pe care o consemnăm provine de pe o plăcuță de fildeș din Roma, (cca. 430), care se păstrează la British Museum din Londra. Artistul pune accentul în cazul de față pe mormânt, mai exact pe porțile sfărâmate ale acestuia. De-o parte și de alta se află în partea de jos câte un soldat amorțit de somn, iar în partea de sus, câte o femeie mironosiță. Ambele femei privesc îngândurate la mormânt.

Plăcuță de fildeș din dipticul Trivulci, de la Castelul Sforza, Milan (sec. IV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tavoletta_con_le_marie_al_sepolcro,_da_roma_400_circa.JPG*
Copyright: Sailko, CC BY-SA 3.0

Dintre mărturiile artistice din secolele următoare mai amintim o cutie relicvar din fildeș ce provine din jurul anului 500, care se păstrează la Dumbarton Oaks, Washington, precum și o piesă metalică ce face parte din darurile oferite de Papa

Grigorie I cel Mare reginei lombarde Teodolinda, care acum se păstrează la Monza. În centrul acestei imagini se află mormântul, iar de-o parte și de altă se află îngerul Domnului și două dintre mironosițe.

Așadar, în cadrul acestor reprezentări timpurii ale evenimentelor din dimineața Învierii care le privesc pe femeile mironosițe semnalăm următoarele: artiștii doresc să consemneze episodul întâlnirii acestora cu îngerul la mormânt; de cele mai multe ori avem de-a face cu două femei mironosițe; în unele situații este reprezentat și momentul întâlnirii femeilor cu Mântuitorul în grădină; femeile au în mâini obiecte care fac trimitere la scopul prezenței lor la mormânt.

Începând cu secolul al VI-lea, tiparul de reprezentare a evenimentelor din dimineața Învierii Domnului tinde să se cristalizeze și să se concentreze, fie pe dialogul dintre înger și femeile ajunse la mormânt, fie pe cel dintre Iisus Hristos și mironosițe în grădina unde era mormântul Domnului.

Mozaicul din Basilica Sfântului Apolinarie Nou din Ravenna, Italia (sec. VI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:S._Apollinare_ Nuovo_Marys_at_Tomb.jpg*

Una din cele mai vechi reprezentări ale primului episod se găsește în găsește în Basilica Sfântului Apolinarie Nou din Ravenna (Italia) și provine din secolul al VI-lea. Acest tipar conține câteva elemente care se vor regăsi în reprezentările ulterioare. Mormântul va fi întotdeauna deschis, cu piatra răsturnată. Îngerul șade în preajma mormântului și dialoghează cu mironosițele. Una dintre mâini va fi îndreptată spre femei, iar cealaltă va ține, de obicei, un toiag, ca semn al autorității divine. Femeile vor sta înaintea îngerului, vădindu-și mirarea față de cele întâmplate.

În privința mormântului reprezentat în mozaicul din Biserica Sfântului Apolinarie într-o formă circulară cu coloane corintiene, avem informații istorice oferite de Eusebiu de Cezareea potrivit cărora, ceea ce vedem înfățișat în mozaicul de la Ravenna nu este altceva decât o reprezentare realistică a bisericii construite de arhitecții imperiali pe locul mormântului Domnului la porunca împărătesei Elena. Astfel că, pe lângă valoarea lor teologică, aceste reprezentări au și o însemnătate istorică, fiindcă ele consemnează anumite realități caracteristice unor epoci pe care noi nu le cunoaștem în totalitate, pe care încercăm să le reconstituim doar din mărturiile istorice.

Mozaicul din Catedrala din Monreale, orașul mitropolitan Palermo, Sicilia, care datează din secolul al XII-lea, ne oferă posibilitatea de a observa maniera în care tiparul a evoluat și s-a cristalizat într-o formă care deja s-a extins în Răsăritul creştin. Îngerul, care de data aceasta este poziționat în mijlocul scenei, privește spre femei și arată cu mâna sa dreaptă spre mormântul gol. În cazul de față, înăuntru acestuia sunt înfățișate giulgiurile singure zăcând. La baza mormântului sunt reprezentați ostașii adormiți. Numărul femeilor prezente la mormânt care de obicei era redus doar la două persoane, acum este mai mare.

Acest mozaic reprezintă și celălalt moment al arătării Domnului în grădină. Mântuitorul este înfățișat în mijlocul a două femei mironosițe al căror nume este consemnat de mozaicar: Maria Magdalena și Maria lui Iacob. Artistul surprinde momentul în care Domnul le încredințează misiunea de a le vesti ucenicilor învierea și faptul că mai înainte de ei va ajunge în Galileea. Alăturarea acestor două scene oferă o perspectivă amplă asupra primei arătări a Domnului de după învierea Sa.

Mozaicul din Basilica San Marco din Veneția (Italia) care datează de la începutul secolului al XIII-lea (cca. 1220) ilustrează într-o manieră asemănătoare momentul în care Domnul se face cunoscut mironosițelor în grădină. Semnalăm faptul că mozaicarul înfățișează alături de acest episod și arătarea Domnului înaintea ucenicilor, împreună cu Toma.

Miniatura din Evangheliarul sirian al lui Rabbula, realizat în Mănăstirea Sfântul Ioan din Zagba în a doua parte a secolului al VI-lea (cca. 586) surprinde pe lângă cele două episoade care le au pe mironosițe ca protagoniste principale și momentul învierii. În mijlocul scenei este reprezentat mormântul Domnului care are una din uși deschise. Din interiorul mormântului ies raze care îi fac pe soldați să cadă la pământ într-o amorțire/adormire. În cadrul celor două scene sesizăm prezența maicii Domnului care poate fi recunoscută cu ușurință datorită vestimentației și aureolei din jurul capului. În prima ipostază de la mormânt, Fecioara este cea care dialoghează cu îngerul, iar în cea de-a doua din grădină, Maica Domnului cade la picioarele Fiului ei alături de femeia mironosiță care se află și în prima scenă.

Reprezentarea celor două evenimentele care le implică pe mironosițe într-un cadru, așa cum o întâlnim în cazul Tetraevangheliarului sirian, este una singulară. Miniaturiștii optează în general pentru unul din acestea. Exceptând miniatura din Evangheliarul de la Trapezunt care datează din secolul al X-lea și care înfățișează întâlnirea Domnului cu mironosițele în grădină, marea majoritate a reprezentărilor ce redau evenimentele din dimineața învierii Domnului se concertează asupra dialogului dintre înger și mironosițe

Dintre acestea amintim: o miniatură dintr-un Evangheliar și Apostol care datează din secolul al XI-lea și se păstrează în Muntele Athos la Mănăstirea Sfântul Dionisie; miniatura din Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului care datează din secolul al XII-lea (cca. 1131-1144) și o miniatură de proveniență bizantină realizată pe o bucată de pergament, care datează din prima parte a secolului al XIII-lea. În ultimele două cazuri sesizăm grija miniaturistului de a sublinia un detaliu scripturistic care precizează o așezare atentă a mahramei care a acoperit capul Domnului undeva lângă giulgiul în care a zăcut trupul Mântuitorului.

Pictura din Biserica Sfântului Evanghelist Ioan din Çavuşin, Capadocia (Turcia de azi), care datează din secolul al X-lea, este una din cele mai vechi reprezentări murale a episodului întâlnirii mironosițelor cu îngerul.

Scena se regăsește în tiparul consacrat în care îngerul, poziționat la mijloc, arată cu mâna dreaptă mormântul gol. Semnalăm faptul că alături de această scenă este reprezentată Pogorârea la iad a Mântuitorului. Fresca din Biserica Întunecată (Karanlik Kilise) din Göreme, Capadocia, care datează din secolul al XII-lea (cca. 1175) redă același tipar încă cu câteva particularități. Observăm că îngerul are o înălțime considerabil mai mare decât celelalte persoane din scenă (mironosițele și soldații). Pictorul a dorit prin aceasta să atragă atenția asupra mesajului pe care-l transmite: anume că mormântul este gol (dovadă fiind giulgiurile înfășurate și mahrama care era osebită de ele), pentru că Domnul a înviat. Vestimentația uneia dintre femei ne determină să afirmăm că Maica Domnului a fost prezentă în acea dimineață în grădină.

În cadrul frescelor, pictorii nu se rezumă doar la episodul întâlnirii mironosițelor cu îngerii, fiindcă acolo unde spațiul le permite, aceștia redau în același cadru și întâlnirea Domnului cu femeile în grădină. Un exemplu elocvent este pictura murală din Biserica Mănăstirii Mirozhsky, Pskov (Rusia), care datează din secolul al XII-lea (cca. 1130-1140).

Asemănările dintre fresca de la Mirozhsky și miniatura din Evangheliarul de la Trapezunt (sec. X) este evidentă. Domnul privește frontal spre privitor, binecuvântând și avânt în mână un rulou închis. Cele două mironosițe se prosternează înaintea Domnului care este flancat de doi copaci care fac aluzie la faptul că evenimentul se petrece în grădină. Similitudinile ne determină să credem că încă de la finele

primului mileniu creștin avem de-a face cu un tipar cristalizat pentru reprezentarea întâlnirii Domnului cu mironosițele în grădină.

Fresca „Îngerul alb", care aparține picturii Mănăstirii Milesevo, Serbia (sec. XIII)

Sursă: *https://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:The_White_Angel,_Mileseva_25.jpg*

Corelare a tiparului folosit în mediul rusesc pentru a reprezenta întâlnirea îngerului cu femeile mironosițe cu ce avem în mediul sârbesc ne determină să observăm similitudinile și să înțelegem că încă din secolele XII-XIII avem de-a face cu un model pictural generalizat în Răsăritul creștin. Fresca numită de către specialiști „Îngerul alb", care aparține picturii Mănăstirii Milesevo (Serbia) și datează prima parte a secolului al XIII-lea (cca. 1235) confirmă generalizarea tiparului artistic de reprezentare a întâlnirii îngerului cu femeile mironosițe la Mormântul Domnului. Chiar dacă mormântul este înfățișat ca o casă, care are gratii la intrare, giulgiurile sunt reprezentate ca în fresca rusească, asemeni unui cocon de fluture. Cele două femei mironosițe privesc cu înfricoșare la îngerul maiestos care le arată cu mâna stângă mormântul gol și giulgiurile rămase. Remarcăm faptul că mahrama nu este așezată alături, ci este reprezentată împreună cu giulgiurile. La baza pietrei cubice pe care șade îngerul se află ceata de soldați care este cufundată în adormire. Același tipar cu mici variații poate fi întâlnit la finele secolului al XIII-lea

(cca. 1298) în Biserica Sfântului din Prilep (Macedonia de Nord). Aici remarcăm faptul că soldații adormiți de la mormânt sunt înfățișați sub chipul cavalerilor europeni care au cucerit și devastat Constantinopolul în 1204.

Frescă din Biserica Adormirii Maicii Domnului, Mănăstirea Gračanica, Serbia (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Gracanica/exhibits/digital/s3-e3e5/s3-e3e5-3.html*

Secolul al XIV-lea aduce cu sine câteva îmbunătățiri tiparului menționat. Frescă din Biserica Sfântul Gheorghe din Staro Nagoričane (Macedonia de Nord – cca. 1317-1318) propune o abordare complexă a evenimentelor de la mormânt care le au în centrul atenției pe mironosițe. În mijlocul scenei este reprezentat mormântul gol cu giulgiurile și mahrama așezate în el. De data aceasta de față sunt doi îngeri, nu unul, cum ne-am obișnuit. Dintre aceștia, unul dialoghează cu femeile și le dovedește Învierea, arătându-le mormântul gol. În partea stângă este înfățișată întâlnirea Domnului cu mironosițele în grădină. Două dintre femei se pleacă înaintea Mântuitorului, iar una dintre ele, care poartă aureolă, stă dreaptă și Îl privește. Suntem încredințați că aceasta din urmă este Maica Domnului. Pictorul, inspirat de textul evanghelic, introduce un alt moment în scenă, anume acela în care Domnul se întâlnește cu Maria Magdalena în grădină. Acest episod nu este atât de frecvent

înfățișat, fiindcă accentul în reprezentări cade pe momentul dialogului dintre înger și femeile mironosițe.

Totuși, episodul întâlnirii Domnului cu Maria Magdalena este unul de referință pentru arta bizantină, de vreme ce acesta este reprezentat în două dintre cele mai importate biserici din Răsăritul creștin: Biserica Adormirii Maicii Domnului, Mănăstirea Gračanica (Serbia), care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1321), și Biserica Mănăstirii Stavronikita din Muntele Athos, pictată de Teofan Cretanul la mijlocul secolului al XVI-lea (cca. 1546). În primul caz semnalăm faptul că Mântuitorul este reprezentat în mijlocul unei mandorle, fapt care ne determină să înțelegem că după Înviere Domnul se arăta în toată slava Sa. Aceeași frescă din Mănăstirea Gračanica asumă modelul promovat în Biserica din Staro Nagoričane și înfățișează doi îngeri lângă mormântul Domnului.

Frescă din Biserica Mănăstirii Decani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K2915.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Frescă din Biserica Mănăstirii Decani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/East_Arch/CX4K2838.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Ultima reprezentare asupra căreia vom insista (datorită complexității pe care o propune), provine din Mănăstirea Dečani din Kosovo, care este datată de specialiști undeva în jurul anilor 1330-1350. Evenimentele din dimineața zilei Învierii sunt prezentate în patru „icoane” distincte încadrate în chenare. Prima icoană înfățișează pe mulțimea de ostași care a fost cuprinsă de somnul nefiresc determinat de lumina orbitoare care a izvorât din mormânt. Mormântul este integrat într-o stâncă, asemeni peșterii Betleemului, iar locul unde a zăcut trupul Domnului este înfățișat ca un sarcofag de piatră care cuprindea în el giulgiurile și mahrama. Cea de-a doua icoană înfățișează pe îngerul care șade pe o lespede de piatră și vestește celor două mironosițe Învierea Domnului. Cea de-a treia icoană înfățișează întâlnirea Domnului cu femeile mironosițe. Pictorul a dorit să sublinieze aici momentul în care Domnul le interzice femeilor să se atingă de El pentru că încă nu s-a suit la Tatăl. Această perspectivă este întărită și de mâna stângă a Mântuitorului cu care arată spre cer. Ultima icoană surprinde momentul în care cele două femei vestesc ucenicilor Domnului cele zise de înger, dar și cuvintele Domnului prin care li se transmitea că El va ajunge mai înainte de ei în Galileea.

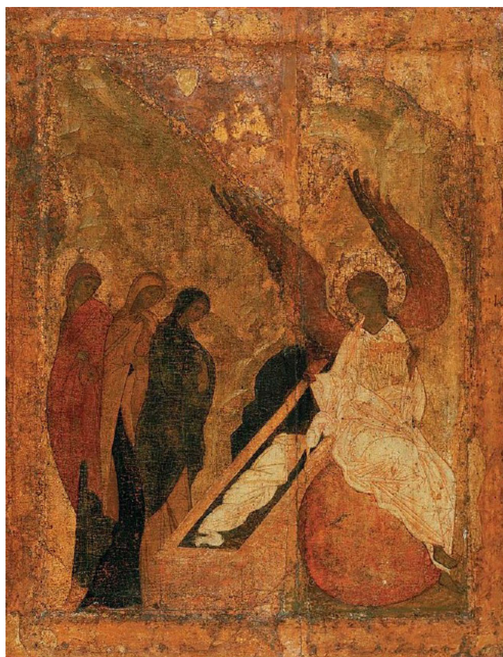
Frescă din Biserica Mănăstirii Decani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/East_Arch/CX4K2939.html*

Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Dintre frescele reprezentative din Răsăritul creștin amintim pe cele din: Biserica Maicii Domnului Hodighitria din Peć (Serbia) care provine din secolul al XIV-lea (cca. 1337); Biserica Sfântul Dimitrie din Mănăstirea Markov, Macedonia care datează din a doua parte a aceluiași secol (cca. 1380); Biserica Mănăstirii Sfântului Ioan Lampadistis din Ciprul, care datează din secolul al XV-lea; și Biserica Adormirea Maicii Domnului de pe Câmpul Volotovo, Novgorod, din același secol. Aici putem remarca diferența care există între trupul tangibil al Mântuitorului și trupul străveziu al îngerului ce binevesteşte Învierea.

Din categorialul icoanelor amintim câteva icoane din școala rusă, care provin din secolul al XV-lea. Acestea sunt concentrate asupra momentului întâlnirii dintre mironosițe și înger. Remarcăm faptul că numărul femeilor mironosițe este destul de mare, iar Domnul este reprezentat în imediata apropiere a mormântului. Celelalte icoane pe care le avem în vedere provin: din catapeteasma Catedralei Sfintei Treimi din Lavra Sfântului Serghie (cca. 1425); din Muzeul Rusiei de la Sankt Petersburg (cca. 1497) sau din Catedrala Adormirea Maicii Domnului a Mănăstirii Kirillo-Belozersky (cca. 1497).

Icoană festivă de pe catapeteasma Catedralei Sfintei Treimi din Lavra Sfântului Serghie (sec. XV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Women_at_the_grave_(1420s,_Sergiev_Posad).jpg*

Semnalăm faptul că una din primele reprezentări pe lemn ale evenimentului petrecut la mormânt se găsește pe o raclă din capela Sancta Sanctorum, Vatican, Roma, sec. VI-VIII. Aici sunt reprezentați îngerul Domnului și două mironosițe care stau de-o parte și de alta a mormântului.

Dionisie din Furna oferă detalii picturale pentru fiecare din cele trei momente descrise de către evangheliști, care le au ca principale protagoniste pe femeile mironosițe:

▪ dialogul dintre înger și mironosițe: „Mormânt deschis și un înger, purtând veșminte albe și șezând pe acoperământul mormântului, ține cu o mână o suliță, și cu cealaltă arată, înlăuntru în mormânt, giulgiul și năframa [cu care Hristos fusese legat la cap]; și purtătoarele de miruri înaintea lui ținând miresme”

▪ arătarea Domnului femeilor mironosițe: „Hristos stând binecuvintează cu amândouă mâinile; și de-a dreapta lui Fecioara Maria, iar de-a stânga Maria Magdalena în genunchi [cuprinzând] și sărutând [picioarele Lui]”

▪ arătarea Domnului Mariei Magdalena: „Mormântul și înlăuntru doi îngeri șezând, îmbrăcați în haine albe; și Hristos stând în picioare înainte mormântului

și ținând-și haina Sa cu o mână, și cu cealaltă ținând o hârtie, grăiește: *Marie, nu te atinge de Mine...!* Și Maria, îngenuncheată înaintea Lui, căutând să-I apuce picioarele” (Dionisie din Furna 2000, 103).

2. Petru și Ioan la mormântul Domnului

Text biblic suport

Icoana în care sunt reprezentați Apostolii Petru și Ioan la mormântul lui Iisus este fundamentată pe viziunea ioaneică asupra Învierii Domnului (In 20,3-10). Cei doi Apostoli sunt anunțați de Maria Magdalena că Domnul a fost luat din mormânt. Auzind vestea, aceștia merg la mormânt pentru a se convinge că trupul lui Iisus lipsește. Ioan, ucenicul iubit, aleargă mai repede decât Petru și ajunge primul la mormânt. Privește înăuntru și vede că giulgiurile sunt puse jos, însă nu intră. Pe urmă ajunge și Petru, care intră în mormânt și vede că giulgiurile în care a fost înfășurat trupul lui Iisus sunt jos și că mahrama care fusese pe capul Lui este așezată în altă parte. Evanghelistul Ioan menționează că ei nu știau profeția scripturistică a Învierii lui Iisus din morți; mai degrabă nu își mai aminteau cuvintele lui Iisus, căci El le-a prevestit că va muri și va învia (Mt 16,21). După Petru, a intrat și ucenicul iubit în peșteră și, văzând că giulgiurile și mahrama erau în mormânt, se menționează că a crezut (în Înviere); nu și-a exprimat însă credința nici față de Petru și nici față de ceilalți ucenici. Văzând că trupul lipsește, cel mai probabil fiind cuprinși de teamă și uimire, ei se întorc la ceilalți ucenici.

Este de menționat că și evanghelistul Luca relatează că după ce femeile mironosițe le vestesc Apostolilor că a înviat Iisus, Petru aleargă singur la mormânt, vede giulgiurile de îngropare și se miră de cele întâmplate (Lc 24,12).

Reflecții patristice

Sfântul Chiril al Alexandriei arată că prezența giulgiurilor și a mahramei în mormântul gol reprezintă un argument foarte important pentru a susține veridicitatea Învierii lui Iisus: „Părăsirea giulgiurilor în mormânt e şi ea o dovadă că Iisus a înviat. Cel înviat nu mai putea purta giulgiuri de mort. Evangheliile, prezentând pe ucenici venind la mormânt şi văzând mormântul gol, arată că nu poate fi vorba nici de furarea trupului lui Iisus de către ei, nici de o plecare a lui Iisus, Care n-ar fi suferit decât o moarte aparentă. Cum ar fi văzut ei giulgiurile în mod foarte real, sau cum le-ar fi lăsat El în mormânt, plecând cu un trup pământesc gol, în cazul că ar fi plecat singur?” (Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Ioan*, 788). Pe marginea cuvintelor Sfântului Chiril se pot demonta trei argumente invocate împotriva Învierii lui Iisus. În primul rând, Maria Magdalena a considerat că trupul a fost luat din mormânt, însă dacă se întâmpla astfel nu era necesar să fie dezvelit de giulgiuri și nici să i se ia mahrama de pe cap. În al doilea rând, învinuirea că Apostolii au

furat trupul Său nu poate fi susținută, deoarece aceștia sunt prezenți la mormânt fără să înțeleagă ce se petrece. În al treilea rând, faptul că Hristos a avut doar un trup aparent sau, mai mult, că nu nu a murit propriu-zis se află în contrast direct cu faptul că trupul Său a fost înfășurat în giulgiurile de îngropare și că Apostolii le-au văzut în mormânt în mod real, având posibilitatea să pună mâna pe ele (Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Ioan*, 788).

Sfântul Teofilact al Bulgariei arată că faptul că Petru găsește giulgiurile singure este un argument că trupul lui Iisus nu a fost furat. Un hoț nu zăbovea să dea jos giulgiurile de pe trupul lui Iisus și abia după aceea să Îl scoată din mormânt. Ostașii străjuiau mormântul și un astfel de gest putea să îl compromită. De aceea, prezența giulgiurilor singure ar trebui să trimită cu gândul la actul Învierii din morți (Teofilact al Bulgariei 2007, 336).

Perspective liturgice

Imnografii au avut în vedere faptul că giulgiurile, lăsate singure în mormânt, sunt o dovadă a Învierii lui Hristos. Una dintre cântările de la vecernia de joi, din Săptămâna Luminată, ne arată că „străjerii erau învățați de cei fărădelege: tăinuiți scularea lui Hristos, și luați arginți și spuneți: «că noi, dormind, din mormânt a fost furat cel mort». Dar cine a văzut, cine a auzit despre vreun mort furat vreodată? Și mai ales pe cel cu smirnă uns și gol, Care și-a lăsat în mormânt și giulgiurile Sale? Nu vă amăgiți, iudeilor. Învățați graiurile prorocilor și cunoașteți că Însuși este cu adevărat Izbăvitorul lumii și Atotputernic” (*Penticostar* 1973, 49). Cântarea face referire la momentul în care arhiereii le-au cerut ostașilor să spună că, în timp ce ei dormeau, ucenicii au furat trupul lui Iisus (Mt 28,13). Imnograful însă se întreabă dacă s-a mai auzit de furtul vreunui om mort, mai ales că Cel răstignit și-a lăsat în mormânt giulgiurile de îngropare, ca o dovadă a Învierii Sale din morți și îi îndeamnă pe iudei să creadă în Învierea Mântuitorului lumii.

O altă cântare din Penticostar arată că, mergând la mormânt, cei doi Apostoli au dorit să se convingă de mărturia femeilor mironosițe: „Spusele mironosițelor femei, care au vestit Învierea lui Hristos din morți, necrezându-le ucenicii, se grăbeau să vadă mormântul; și giulgiul și legăturile capului se vedeau în mormânt, dar numai Cel căutat nu se vedea. De aici cunoscând Învierea, propovăduitori s-au arătat în lume, vestind aceasta și păgânilor”. (*Penticostar* 1973, 136). Cântarea îi așază pe Apostoli într-o lumină pozitivă, arătând că, văzând giulgiurile și mahrama în mormânt și sesizând lipsa Celui înmormântat, ei au crezut în Înviere; mai degrabă, în acel moment, germenii credinței au început să încolțească în sufletul lor și, ulterior, au ajuns să se încredințeze de Înviere prin întâlnirea nemijlocită cu Cel înviat. Acest fapt este evidențiat în luminânda a 7-a din ciclul de luminânde ale Învierii care se cântă la Utrenia duminicală: „Spunând Maria că au luat pe Domnul,

alergat-au la mormânt Simon-Petru și un alt ucenic al lui Hristos, pe care îl iubea El; și au alergat cei doi și au aflat giulgiurile singure înăuntru zăcând, iar mahrama capului era osebit de ele. Pentru aceasta, iarăși au tăcut, până ce au văzut pe Hristos". Cântarea subliniază că, după ce au văzut giulgiurile și mahrama, cei doi ucenici nu și-au exprimat credința în Înviere; au fost mai degrabă rezervați până în momentul întâlnirii cu Hristos Cel înviat.

Repere teologice

Prezența giulgiurilor și a mahramei în mormântul gol sunt dovezi ale Învierii. Iisus Hristos a lăsat semne pentru ca femeile mironosițe și Apostolii să înțeleagă, prin credință, că El a biruit moartea și a înviat. Piatra de la ușa mormântului a fost înlăturată de înger nu pentru ca Hristos să poată ieși, ci pentru ca femeile mironosițe și Apostolii să poată intra; iar giulgiurile și mahrama au rămas în mormânt ca o mărturie a faptului că Cel care le-a purtat le-a lăsat în urmă ca mărturie a Patimilor și a Morții prin care a trecut. Prin Înviere, El s-a îmbrăcat într-un veșmânt de slavă și a dobândit un trup spiritual, capabil să treacă prin ușile încuiate (In 20,19.26), deci și prin piatra așezată la ușa mormântului. A permis însă accesul în mormânt și a lăsat în urmă giulgiurile de îngropare pentru a oferi posibilitatea ca ucenicii să creadă în Înviere, fără să-L fi văzut. Și, totodată, le-a lăsat pentru ca, în momentul în care îl vor vedea înviat, să se convingă că este același cu Cel care a murit pe cruce și a fost înmormântat în mormântul săpat în piatră.

Reprezentare artistică

Reprezentarea episodului de la mormântul Domnului îi are protagoniști pe Apostolii Petru și Ioan care vin să se încredințeze de vestea pe care mironosițele le-au dat-o. Având în vedere că acest moment nu are același impact precum îl are întâlnirea femeilor cu îngerul la mormântul gol, reprezentările artistice au fost mai puține. Din acest considerent, primele reprezentări ale ucenicilor la mormântul Domnului datează din secolul al XII-lea. Miniatura care înfățișează încredințarea ucenicilor provine dintr-un Evangheliar de origine coptă. Petru și Ioan se află înaintea mormântului și privesc cu mirare și bucurie giulgiurile care zac în mormânt. O nouă reprezentare a evenimentului poate fi sesizată într-o miniatură care provine dintr-un Tetraevangheliar de origine armeană, păstrat în Erevan, la Institutul de Manuscrise Antice „Mesrop Mashtots", și care datează din a doua jumătate a secolului al XII-lea (cca. 1287). Episodul este asociat celui petrecut cu femeile mironosițe care întâlnesc îngerul la mormânt. De remarcat este faptul că aici este reprezentat doar Petru, care, stând lângă lespedea pe care a zăcut trupul Domnului, privește giulgiurile singure zăcând.

Cea mai cuprinzătoare reprezentare a acestui episod este realizată în tehnica frescă la Biserica Adormirii Maicii Domnului, Mănăstirea Gračanica (Serbia) care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1321). Pictorul înfățișează scena în două etape: în prima fază este ilustrat momentul în care femeile mironosițe ajung înaintea apostolilor și le vestesc cele întâmplate, iar în cealaltă fază sunt reprezentați cei doi ucenici lângă mormântul Domnului, care este reprezentat ca un sarcofag.

Sfântul Ioan ridică mâinile în semn de uimire și de bucurie, iar Apostolul Petru în semn de umilință se pleacă spre mormântul în care au mai rămas doar giulgiurile și mahrama capului care este osebit așezată.

O altă frescă în care este consemnat episodul încredințării lui Petru se găsește la Mănăstirea Dečani din Kosovo, care este datată de specialiști undeva în jurul anilor 1330-1350. Aici este reprezentat doar Petru care intră de data aceasta în mormânt și se încredințează de realitatea Învierii. Episodul este asociat cu o altă arătare post pascală, cea de pe drumul Emausului. Fresca din Biserica Intrării Maicii Domnului în Templu, Kalenich (Serbia) care datează din prima parte a secolului al XV-lea (cca. 1413), surprinde detaliile oferite de Evanghelistul Ioan, care consemnează faptul că ucenicul iubit a ajuns mai devreme la mormânt, a privit înăuntru, dar nu a intrat, ci l-a așteptat pe Apostolul Petru, care este reprezentat în urma acestuia.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Serbia (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Dečani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Events_After_Resurrection/CX4K3252.html*

Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la venirea lui Petru și a lui Ioan la mormânt sunt următoarele: „Mormânt, și Petru plecându-se înlăuntru vede giulgiurile [aruncate și năframa, care fusese pe capul Lui, înfășurată într-un loc]; și Ioan stând afară se uită înlăuntru minunându-se; și în apropiere, Maria Magdalena plângând.” (Dionisie din Furna 2000, 103)

3. Cina din Emaus

Text biblic suport

Episodul arătării Domnului înviat celor doi ucenici care mergeau la Emaus este relatat pe larg de evanghelistul Luca (Lc 24,13-35) și este amintit în treacăt de evanghelistul Marcu (Mc 16,12-13). Acesta din urmă relatează că, după ce Iisus s-a arătat Mariei Magdalena, „S-a arătat în alt chip, la doi dintre ei, care mergeau la o țarină; și aceia, mergând, au vestit celorlalți, dar nici pe ei nu i-au crezut". Evenimentul este notat într-un șir de trei arătări ale Domnului înviat. El se arată mai întâi Mariei Magdalena, pe urmă celor doi ucenici și, în final, celor unsprezece Apostoli (Mc 16,9-14). Apostolii nu au crezut mărturia Mariei Magdalena și, la fel, nici pe cea a celor doi ucenici, însă s-au încredințat de Învierea Domnului prin întâlnirea nemijlocită cu El. Evanghelistul Marcu nu precizează locul în care se duceau cei doi, amintind doar că mergeau la o țarină; totodată, nu oferă numele vreunuia din ei și nici nu precizează dacă este vorba despre doi dintre Apostoli sau dintre ucenici.

Relatarea evanghelistului Marcu este completată de evanghelistul Luca. El arată că protagoniștii acestei arătări a Domnului înviat sunt doi dintre ucenici, care mergeau de la Ierusalim spre un sat cu numele Emaus, aflat la o distanță de 60 de stadii de cetatea sfântă. Pe drum, cei doi vorbeau despre cele petrecute recent în Ierusalim. Patimile, Moartea, îngroparea și chiar Învierea lui Iisus erau subiectele discuției lor. Iisus Hristos se apropie de ei în ipostaza de călător și, datorită unei lucrări dumnezeiești, ei nu Îl pot recunoaște. Intrând în vorbă cu ei, îi întreabă despre cele ce vorbesc. Cei doi se opresc din drumul lor, și cuprinși de întristare, privesc spre „Străinul" care li s-a adresat. Cleopa, unul dintre ei, singurul căruia evanghelistul Luca îi oferă numele, se arată indignat de faptul că Acesta nu știe nimic din cele petrecute în Ierusalim și, împreună cu celălalt ucenic, Îi vorbește despre Iisus Nazarineanul. În opinia celor doi ucenici, Iisus s-a dovedit a fi un profet mare înaintea lui Dumnezeu și a poporului, căci avea multă putere în faptă și în cuvânt, săvârșind minuni și rostind învățături nemaiauzite. În El își puseseră nădejdea, considerând că este Mesia, izbăvitorul poporului ales. Dar arhiereii și mai-marii poporului L-au osândit la moarte și L-au răstignit. Trecuseră trei zile de la moartea Sa. În dimineața zilei în care se desfășoară dialogul dintre ucenici și „Străin", unele dintre femeile apropiate lor s-au dus la mormântul lui Iisus, au văzut că trupul Lui nu mai este acolo și au aflat de la înger vestea Învierii. Ucenicii considerau mărturia

femeilor drept o minciună. Nici mărturia lui Petru și a celuilalt ucenic care au alergat la mormânt nu i-a încredințat de realitatea Învierii.

Hristos intervine și le spune ucenicilor că sunt nepricepuți și zăbavnici cu inima căci s-au arătat necredincioși nu doar în privința mărturiilor femeilor mironosițe sau ale Apostolilor, ci și în privința vestirilor prorocilor. Conform acestora, Hristos trebuia să pătimească pentru a intra în slava Sa. Și, pentru observa acest lucru cu claritate, Hristos începe să le tâlcuiască ucenicilor textele din Sfânta Scriptură care vorbesc despre El, începând de la scrierile lui Moise și continuând cu cele ale prorocilor. Discuția lor avea să ajungă la sfârșit în apropierea localității Emaus, iar „Străinul" părea că dorește să își continue drumul. Ucenicii Îl roagă însă să rămână cu ei peste noapte, fiindcă se sfârșea ziua. Hristos le acceptă rugămintea, intră cu ei în casă, se așează împreună la masă și face câteva gesturi cu care ei erau familiarizați: ia pâine, o binecuvântează, o frânge și le-o împarte. În acel moment ei Îl recunosc pe Străin, însă nu Îl mai văd lângă ei, deoarece Se făcuse nevăzut. Totodată, conștientizează ce efect minunat avusese asupra lor toată discuția pe care au avut-o cu El pe drumul spre Emaus. După aceea, cei doi ucenici se întorc în Ierusalim și le vestesc celor unsprezece Apostoli cele întâmplate și cum L-au recunoscut pe Hristos la frângerea pâinii. Apostolii confirmă și ei realitatea Învierii printr-o nouă arătare: Petru fusese martor al unei arătări. În timp ce își împărtășeau aceste experiențe, Hristos însuși se arată în mijlocul lor și le spune „pace vouă", încredințându-i de realitatea Învierii Sale din morți.

Reflecții patristice

Sf. Chiril al Alexandriei arată că cei doi ucenici împreună cu care a călătorit Hristos spre Emaus nu sunt dintre cei 11 Apostoli, ci din grupul celor 70 de ucenici și arată că împreună cu Cleopa călătorea un anume Simon (St. Cyril of Alexandria 2005, 378). La fel, și Origen îl numește Simon pe ucenicul care îl însoțea pe Cleopa (Origen 1982, 152).

Sf. Teofilact al Bulgariei consideră că ucenicul căruia nu i se oferă numele este evanghelistului Luca. Acesta nu a dorit să își facă cunoscută identitatea, însă extensia descrierii și detaliile pe care le oferă sugerează că ar fi vorba de relatarea unui martor ocular. Evanghelistul Marcu se rezumă doar la a nota această arătare a lui Hristos de după Înviere. Evanghelistul Luca, în schimb, îi oferă o atenție aparte, fapt care denotă că el însuși s-a aflat pe drumul spre Emaus, împreună cu Cleopa (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007, 337). Sf. Teofilact arată că trupul în care a pătimit Hristos este același cu trupul Său de după Înviere. Cei doi ucenici nu pot să Îl recunoască deoarece Hristos dorește să-și ascundă identitatea; de cei care dorește să fie cunoscut, este cunoscut. În drumul spre Emaus, El intenționează, din ipostaza unui străin, să îi întărească în credință pe ucenici și să îi învețe cu amănuntul ceea ce

Moise, profeții și psalmii au scris despre El. Pe urmă, să li se descopere pentru ca ei să înțeleagă că după Înviere, El este prezent alături de ei într-un chip deosebit, trupul său fiind spiritualizat. Este vorba de un mod de viețuire dumnezeiască, o dovadă a manierii în care vor trăi toți oamenii după Înviere.

Cei doi ucenici erau marcați de îndoială și necredință deoarece, din cuvintele lor, se poate observa că toată nădejdea lor s-a pierdut odată cu moartea lui Hristos. Ei nădăjduiau că Profetul puternic în fapte și în cuvânt îl va izbăvi pe Israel. Sfântul Teofilact arată că ucenicii invocă aici o perspectivă politică, conform căreia Mesia cel așteptat are rolul de a-i izbăvi pe israeliți din toate relele și necazurile abătute asupra lor, anume, în cazul acesta, de asuprirea romană. Însă această nădejde s-a stins, deoarece Cel în care și-au pus speranțele a murit. Hristos însă le spune că sunt zăbavnici și nepricepuți deoarece nu au înțeles mesajul mesianic al Vechiului Testament. De aceea, le tâlcuiește Scripturile cele despre El. Sfântul Teofilact arată că, printre textele vechitestamentare pe care le-a tâlcuit Hristos celor doi ucenici, se numără Psalmul 21,18, Psalmul 15,10, Psalmul 87,4, Isaia 53,7.11 sau textul din Facere 22,13 în care se vorbește despre jertfa lui Avraam. Textele prevestesc suferința, Moartea și Învierea lui Hristos. Ucenicii însă nu au priceput acest fapt și nici nu au putut înțelege efectul mântuitor pe care îl vor avea aceste acte pentru întregul neam omenesc.

Hristos rămâne alături de ucenici la masă și le oferă posibilitatea să Îl recunoască prin gestul frângerii pâinii. Gestul Mântuitorului are relevanță atât pentru ucenici cât și pentru toți credincioșii Bisericii deoarece arată că tuturor celor care se vor împărtăși cu Trupul și Sângele Său li se vor deschide ochii spre a-L cunoaște și a-L simți ca fiind viu. (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007, 338-41).

Perspective liturgice

În Penticostar se fac câteva trimiteri la episodul Emaus, însă textul de la luminânda a 5-a din ciclul de luminânde care se cântă la utrenia duminicală, are o relevanță aparte. Imnograful prezintă astfel episodul: „Viața și Calea, Hristos, din morți sculându-Se, împreună cu Luca și cu Cleopa a călătorit; de care a și fost cunoscut în Emaus, frângând pâinea; ale căror suflete și inimi erau aprinse, când le grăia lor pe cale și le tâlcuia, din Scripturi, cele ce a pătimit. Cu care să strigăm: S-a sculat și S-a arătat și lui Petru.” (*Catavasier* 2002, 340) În alcătuirea cântării se face referire la cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos care Se identifică pe Sine ca fiind „Calea, Adevărul și Viața” (In 14,6). În contextul acesta, cuvintele primesc o însemnătate aparte prin faptul că Hristos-Viața, înviind din morți, le arată celor doi ucenici calea spre a depăși starea de îndoială și de necredință, descoperindu-le adevărul cuprins în Scripturile vechitestamentare. Remarcăm faptul că, în cadrul

immografiei, s-a asumat perspectiva conform căreia evanghelistul Luca a fost călătorul care l-a însoțit pe Cleopa spre Emaus.

Stihira care îi corespunde acestei Evanghelii expune narativ unele dintre evenimentele petrecute în ziua Învierii: „O, preaînțelepte judecățile Tale, Hristoase! Cum lui Ioan și lui Petru prin giulgiurile singure ai dat a cunoaște Învierea Ta? Și cu Luca și cu Cleopa împreună călătorind ai vorbit, și vorbind, nu îndată Te-ai arătat pe Tine? Pentru aceasta și învinuire ai luat, ca și cum ai fi fost străin în Ierusalim, și n-ai fi fost părtaș până la sfârșit sfaturilor lor. Ci ca Cel ce toate spre folosul zidirii le orânduiești, le-ai descoperit și proorocirile cele despre Tine și când ai binecuvântat pâinea, ai fost cunoscut de dânșii, ale căror inimi și mai înainte de aceasta spre cunoștința Ta se aprindeau. Ucenicilor, fiind adunați, iată, luminat li s-a propovăduit Învierea Ta, prin care miluiește-ne pe noi” (*Catavasier* 2002, 341). Imnograful subliniază că Hristos și-a anunțat Învierea într-o manieră etapizată. Le-a oferit Apostolilor Ioan și Petru, prin giulgiurile rămase singure în mormânt, ocazia să înțeleagă că minunea s-a petrecut, pe urmă le-a arătat ucenicilor Luca și Cleopa că profețiile vechitestamentare L-au vestit și și-a făcut cunoscută identitatea înaintea lor la frângerea pâinii și, în final, Apostolii au fost încredințați de Înviere prin întâlnirea cu Cel înviat.

Repere teologice

În episodul Emaus, Hristos însuși scoate în evidență maniera în care trebuie înțeleasă ideea mesianică prezentă în paginile Vechiului Testament. După ce intră în dialog cu cei doi ucenici, îi întreabă: „nu trebuia oare, ca Hristos să pătimească acestea şi să intre în slava Sa?” (Lc 24,26). Din perspectiva lor, răspunsul este negativ, Hristos nu ar fi trebuit să sfârșească prin a suferi și a muri. Însă Hristos, Dumnezeul-Om le arată care este perspectiva din care ar trebui să citească Scripturile. Ele vorbesc despre Mesia care suferă și moare, pentru ca, prin suferință și Înviere, să mântuiască întregul neam omenesc, ridicându-l de sub povara morții.

La Emaus, în casa în care a intrat Hristos împreună cu cei doi ucenici, se poate vorbi despre prima celebrare euharistică de după Înviere. Momentul în care Hristos se face nevăzut poate fi înțeles drept momentul în care le arată că este prezent în mod real în pâinea pe care a binecuvântat-o. Le oferă o înțelegere practică a cuvintelor rostite la Cina cea de Taină, când, după ce a binecuvântat pâinea și a frânt-o, a dat ucenicilor zicând: „Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul Meu” (Mt 26,26).

Evenimentul subliniază și faptul că trupul lui Hristos de după Înviere era unul spiritualizat, diferit de cel pe care-l avusese pe pământ. Înțelegem acest fapt având în vedere momentul în care El Se face nevăzut de lângă ei, dar și când ne referim la momentul în care intră prin ușile încuiate (In 20,19.20).

Reprezentare artistică

Evenimentele petrecut în drum spre Emaus și în casa unde Domnul a săvârșit frângerea pâinilor înaintea celor doi ucenici, au atras atenția artiștilor de timpuriu. Detaliile scripturistice scot în evidență importanța dialogului pe care Domnul l-a avut cu Cleopa și celălalt ucenic și pun accent pe momentul în care Mântuitorul a săvârșit prima Euharistie după Învierea Sa. Astfel că între mozaicurile celebre din Basilica Sant'Apollinare Nuovo din Ravenna (Italia), care datează din secolul al VI-lea, se găsește și împreună călătoria celor doi ucenici cu Hristos spre Emaus. Artistul surprinde momentul în care Domnul este rugat de cei doi să rămână împreună cu ei peste noapte (în fundal este proiectată cetatea). Iisus Hristos este reprezentat în veșminte purpurii, cu linii aurii pentru a i se scoate în evidență demnitatea Sa împărătească.

Mozaicul din Catedrala din Monreale, orașul mitropolitan Palermo, Sicilia, care datează din secolul al XII-lea, ne oferă una din cele mai generoase expuneri ale acestui eveniment. Scena este gândită în patru cadre distincte care surprind principalele momente ale acestei noi arătări a Domnului de după Înviere. În primul cadrul este ilustrat dialogul viu dintre aceștia și Mântuitorul care le tâlcuia Scripturile. Prima scenă surprinde ultima fază a dialogului dintre Domnul și cei doi ucenici; Remarcăm faptul că Domnul are pe El un veșmânt verde (culoare care simbolizează viața și Învierea). Mântuitorul nu are cămașă pe El, lăsând astfel la vedere rănile pe care le are la mâini și la picioare. Pentru a scoate în evidență calitatea Sa de călător, mozaicarul i-a așezat Domnului pe spate un toiag, iar pe umăr o traistă care are încrustată pe ea o cruce. Cei doi ucenici privesc cu atenție spre Cel pe care l-au numit străin. Unul dintre ei ridică brațul drept mai sus sugerând chemarea Lui prin care îi cere Domnului să rămână cu ei peste noapte. În fundal se vede cetatea/ satul Emaus. Al doilea cadru, care este și cel mai important dintre toate, avea să se impună în iconografie ca fiind reprezentativ pentru redarea acestei scene: cina din Emaus. Arhitectura din fundal sugerează faptul că cei trei se află în interior, într-o casă. Domnul este reprezentat în fruntea mesei. De dată aceasta El are cămașă. De aici deducem că în cadrul anterior înveșmântarea Mântuitorului în așa fel încât să I se vadă rănile de pe trup nu a fost întâmplătoare. Aici mozaicarul are în vedere altceva, motiv pentru care Domnul este reprezentat înveșmântat. Domnul binecuvântează una dintre pâinile de pe masă, urmând să împartă celor doi câte o bucată, după frângerea acesteia. Cei doi ucenici care-L flanchează pe Mântuitorul la masă, Îl privesc cu atenție. Pe masă se află un vas pentru pâine și câteva pâini. Cel de-al treilea cadru îi prezintă pe cei doi ucenici la masă, dar fără Mântuitorul. Această scenă marchează momentul în care Domnul, după ce a săvârșit Euharistia și le-a dat pâinea celor doi ucenici, se face nevăzut din mijlocul lor. Modul în care sunt așezați cei doi (unul stă îngândurat, iar celălalt, având mâinile întinse spre celălalt) sugerează momentul în

care aceștia vorbesc de cele întâmplate cu Străinul care mersese cu ei pe cale și le-a tâlcuit Scripturile, și cum, după frângerea pâinii au realizat că Domnul a fost. Ultimul cadru al acestei expuneri narative este rezervat întâlnirii dintre cei doi ucenici cu Apostolii Domnului și cu cei care erau adunați în casă cu ei. Cleopa și celălalt ucenic dau mărturie și ei cu privire la Învierea Domnului.

Basorelief în fildeș pe o plăcuță (sec. IX)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lotharingia_(metz),_placca_d'avorio_con_scene_a_emmaus,_850-900_circa_(carolingio).JPG*

Copyright: *Sailko, CC BY 3.0*

Așa cum era de așteptat, episodul Emaus este reprezentat și pe plăcuțe de fildeș. Una dintre acestea care datează din cea de-a doua parte a secolului al IX-lea (cca. 850-900), și care se păstrează la Muzeul Metropolitan de Artă din New York. Scena este împărțită în două cadre. În primul dintre acestea, este ilustrat momentul în care Domnul se preface că merge mai departe, iar cei doi insistă să vină cu ei în cetate. În cel de-al doilea cadru, Domnul este reprezentat la o masă cu cei doi, frângând și binecuvântând pâinea. Semnalăm faptul că cei trei se află în mijlocul unei cetăți. Pe o altă plăcuță de fildeș, care datează din prima parte a secolului al XII-lea (cca. 1115-1120), este ilustrat doar momentul în care Domnul, flancat de cei doi ucenici, tâlcuiește locurile din Scripturi care mărturisesc despre El. În cadrul acestei plăcuțe este reprezentat și momentul în care Domnul o întâlnește pe Maria Magdalena.

Semnalăm faptul că episodul Emaus este reprezentat și în tehnica miniaturală. Consemnăm în acest sens miniatura dintr-un Tetraevangheliar de origine coptă care provine din prima parte a secolului al XIII-lea (cca. 1210). Manuscrisul se păstrează în biblioteca Institutului Teologic Catolic din Paris. Scena face parte dintr-un ansamblu care ilustrează evenimentul Învierii și urmările acestuia: Învierea lui Lazăr, Mironosițele la mormânt și episodul întâlnirii dintre Iisus și Maria Magdalena, Drumul spre Emaus, Încredințarea lui Toma, Pescuirea minunată de la Tiberiada și Înălțarea Domnului.

Frescă din Biserica Adormirii Maicii Domnului, Mănăstirea Gračanica, Serbia (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Gracanica/exhibits/digital/s1-w1e5/s1-w1e5-37.html*

Din categorialul frescelor menționăm trei exemple care provin din mediul sârb și din cel athonit. Prima dintre acestea aparține Bisericii Adormirii Maicii Domnului, din Mănăstirea Gračanica (Serbia), care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1321). Pictorul împarte scena în trei cadre: drumul spre Emaus; frângerea pâinii la cină și revenirea acestora la Ierusalim pentru a relata Apostolilor cele întâmplate. În linii mari este asumat tiparul propus de mozaicarul din Basilica din Monreale, cu excepția momentului în care ucenicii rămân singuri la masă. De altfel, acest cadru va fi destul de rar folosit, accentul căzând pe momentul călătoriei și pe cină.

Un exemplu concludent în acest sens poate fi observat în fresca de la Mănăstirea Dečani din Kosovo, care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1330-1350). Scena ce ilustrează cele două momente ale episodului Emaus este asociată cu încredințarea Apostolului Petru de Învierea Domnului. Ultimul exemplu care ilustrează scena care se va consacra în Răsăritul creștin ca fiind reprezentativă pentru episodul Emaus provine din Biserica Mănăstirii Stavronikita din Muntele Athos, din secolul al XVI-lea (cca. 1546). Fresca realizată de Teofan Cretanul este inedită prin faptul că renumitul pictor introduce în scenă două persoane. Una dintre acestea este gazda la care ucenicii poposesc, iar cealaltă, de culoare neagră, cu un turban roșu pe cap, este cel mai probabil un slujitor care se îngrijește de pregătirea cinei.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Serbia (sec. XIV)

Sursă: *hhttps://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Fresco_Collections/Events_After_Resurrection/CX4K3254.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la episodul Emaus sunt următoarele: „Casă și într-însa masă cu bucate, și Luca și Cleopa șezând la masă, iar Hristos, șezând în mijlocul lor, ținând în mână o pâine, o binecuvântează.” (Dionisie din Furna 2000, 103)

4. Încredințarea lui Toma

Text biblic suport

Evanghelistul Ioan relatează că după Înviere, Hristos s-a arătat de trei ori Apostolilor: în seara zilei Învierii, când Toma nu era de față (In 20,19-23), după opt zile de la Înviere, în prezența lui Toma (In 20,24-29) și după aceea câtorva dintre ei la Marea Tiberiadei (In 21,1-14). Fiecare dintre cele trei arătări a țintit un scop clar: mai întâi, Hristos li s-a arătat Apostolilor pentru a alunga orice urmă de îndoială din sufletele lor cu privire la Înviere și pentru a-i învesti cu putere sacramentală, pe urmă s-a arătat pentru a-l încredința pe Toma de veridicitatea Învierii și pentru a arăta că minunea trebuie primită prin credință, iar mai apoi i-a așteptat pe malul mării Tiberiadei pentru a-l reașeza pe Petru în cercul Apostolilor, ca urmare a faptului că acesta s-a lepădat de El în timpul Patimilor. Episodul întâlnirii Apostolilor cu Hristos la Marea Tiberiadei îl vom expune într-un capitol, mai jos.

Apostolii fuseseră anunțați de Maria Magdalena că Hristos a înviat. Evanghelistul Marcu arată că, auzind vestea Învierii, aceștia nu au crezut (Mc 16,11). Pentru a-i convinge de realitatea minunii, în seara duminicii Învierii, Hristos li se arată în casa în care Apostolii se aflau închiși de frica iudeilor. Hristos intră prin ușile încuiate, stă în mijlocul lor și le zice „pace vouă". Atunci, ei se încredințează pe deplin de minunea Învierii și se bucură să Îl vadă. În cadrul acelei întâlniri, Hristos le spune că, după cum Tatăl l-a trimis pe El în lume, la fel îi trimite și El pe Apostoli. În această misiune de vestire a Evangheliei, ei primesc putere sacramentală deoarece Hristos suflă asupra lor, le dă Duh Sfânt și le oferă puterea de a lega și dezlega păcatele.

Apostolul Toma nu a fost împreună cu ceilalți zece Apostoli când S-a arătat Hristos. După ce li s-a alăturat lor, aceștia i-au spus că L-au văzut pe Domnul înviat. Auzind, Toma cere proba tactilă pentru a se convinge de cele mărturisite de ei, spunând: „Dacă nu voi vedea, în mâinile Lui, semnul cuielor, şi dacă nu voi pune degetul meu în semnul cuielor, şi dacă nu voi pune mâna mea în coasta Lui, nu voi crede" (In 20,25). După opt zile, Hristos se arată din nou Apostolilor aflați tot în casă. La fel ca și mai înainte, El intră prin ușile încuiate și le zice „pace vouă". De data aceasta, și Toma este de față. Hristos îi cere acestuia să se apropie și să atingă urmele rănilor lăsate pe trupul Său de cuiele care I-au străpuns mâinile și picioarele în timpul răstignirii și de sulița care I-a străpuns coasta după moarte și îi cere să fie credincios. Toma se convinge că este Hristos și își mărturisește credința în El ca Dumnezeu Adevărat, spunând: „Domnul meu și Dumnezeul meu!". După aceasta, Hristos se folosește de exemplul lui Toma, pentru a arăta că este necesar ca

minunea Învierii să fie primită prin credință. Toma a văzut și a crezut, a primit ocazia să-L vadă înviat, însă cei care nu L-au văzut și au crezut vor avea parte de fericirea veșnică, întrucât necredința împiedică relația cu Hristos Cel înviat și înălțat la cer.

Reflecții patristice

Sf. Chiril al Alexandriei subliniază că Toma a fost părtaș al darului Duhului Sfânt la fel ca și ceilalți Apostoli. Chiar dacă a lipsit în momentul în care Iisus a suflat asupra celorlalți și le-a spus „luați Duh Sfânt”, și el a primit puterea Duhului, căci făcea parte din ceata Apostolilor: „chiar dacă Toma a lipsit, nu a fost înlăturat de la primirea Duhului, căci Duhul se mișcă spre fiecare dintre cei ce trebuie să-L primească și care se află în numărul cinstiților Săi Apostoli” (Sf. Chiril al Alexandriei 2005, 804). În consecință, în virtutea faptului că și el primise Duhul, când se arată după opt zile, Hristos îi permite acestuia să Îi pipăie rănile. Mariei Magdalena, în schimb, îi interzice să se atingă de El în dimineața duminicii Învierii deoarece Duhul Sfânt încă nu se pogorâse în chip deplin. (Sf. Chiril al Alexandriei 2005, 807).

Sf. Beda Venerabilul arată cum se explică absența Apostolului Toma de la prima arătare a lui Hristos înaintea Apostolilor după Înviere. Evanghelistul Luca zice că, după ce cei doi ucenici se întorc de la Emaus, îi găsesc pe toți cei unsprezece Apostoli adunați împreună, iar Evanghelistul Ioan spune că Toma nu era împreună cu ei. Sfântul Beda arată că este necesar să înțelegem că Toma stătea/locuia împreună cu toți ceilalți Apostoli însă, după ce a primit vestea Învierii de la femeile mironosițe și de la ucenicii care s-au întors de la Emaus, a părăsit casa în care erau adunați și, în intervalul în care a lipsit, Iisus S-a arătat celor zece (St. Bede 2007, 366).

Dorința lui Toma de a se convinge că Iisus a înviat este, după Sf. Chiril al Alexandriei, firească. În general, minunile sunt privite cu necredință; sunt foarte greu sau imposibil de înțeles cu mintea omenească. Toma s-a lovit de această provocare și de aceea nu i-a crezut pe ceilalți Apostoli când i-au spus că L-au văzut pe Domnul. Mai mult, în sinea sa și-a dorit și el să Îl vadă pe Domnul înviat; a petrecut trei ani în preajma Lui, „știa că Domnul este Viața prin fire și are puterea de a scăpa de moarte”. Toma își exprimă necredința în mod concomitent cu dorința de a-L vedea înviat. Atitudinea sa a fost binevenită pentru generațiile de după el, deoarece atitudinea de care a dat dovadă a prilejuit ca Hristos să arate că vor fi fericiți cei care nu au văzut și au crezut. (Sf. Chiril al Alexandriei 2005, 805). În acest sens și Sf. Grigorie cel Mare (Dialogul) consideră că toate s-au petrecut după rânduiala tainică a lui Dumnezeu. Nu a fost întâmplător faptul că Toma nu a fost prezent când Hristos a venit pentru prima dată în mijlocul Apostolilor. Necredința sa a avut un efect benefic pentru a vindeca rănile necredinței noastre. Prin faptul că Hristos îl provoacă pe Toma să Îi atingă rănile pentru a se convinge că Cel care îi stă înainte este Același cu Cel care

a pătimit pe cruce și prin mărturisirea lui de credință („Domnul meu și Dumnezeul meu”), mintea noastră se poziționează într-o zonă a credinței, în care nu mai este loc de întrebări legate de Învierea lui Hristos (cf. St. Gregory 2007, 367).

Sf. Chiril al Alexandriei se întreabă: nu cumva era suficient ca Apostolul Toma să-L fi văzut pe Iisus și să creadă în Învierea Lui? De ce mai era nevoie să Îl atingă? Iar în răspunsul său ia în considerarea faptul că toți Apostolii erau marcați de îndoială, chiar și după ce-L văzuseră. Evanghelistul Luca relatează că Apostolii, în momentul în care Hristos a venit la ei, au crezut că văd un duh și erau marcați deopotrivă de o stare de bucurie și de necredință, iar pentru a le dovedi că este El, Iisus le-a cerut să Îl pipăie, pentru a se convinge că este El, și le-a cerut ceva de mâncare și a mâncat înaintea lor (Lc 24,36-43). Prin aceste gesturi, Hristos dorește să îi încredințeze că a înviat. Ei se conving de acest fapt. Mărturia de credință a Apostolului Toma este o dovadă a faptului că, îndată ce a văzut rănile și le-a pipăit, s-a vindecat de necredință. Toma exclamă: „Domnul meu și Dumnezeul meu!” (In 20,28), mărturisind Dumnezeirea lui Iisus Hristos Cel înviat (Sf. Chiril al Alexandriei 2005, 809-10).

Perspective liturgice

În cântările din Duminica Tomii accentul este pus pe momentul venirii lui Hristos în mijlocul Apostolilor la opt zile după Înviere și pe încredințarea Apostolului Toma. Imnografii reiau elementele descrise în Evanghelie și pun accentul pe momentul în care Hristos îl invită pe Toma să pipăie mâinile și coasta Sa pentru a se convinge că este El, că minunea Învierii a avut loc într-adevăr. În acest sens, unele dintre cântări sunt alcătuite sub formă de dialog. Cea de-a treia sedealnă de la Utrenie subliniază momentul în care Hristos i s-a adresat lui Toma: „Văzând coasta Mea și rănile cuielor, pentru ce nu crezi, Tomo, Învierii Mele? a zis Domnul, după ce a înviat din mormânt și S-a arătat Apostolilor, cum nu se poate spune. Iar Geamănul, crezând, a strigat către Făcătorul: Dumnezeul meu ești și Domnul” (*Penticostar* 1973, 70). Cântarea se referă la momentul în care Hristos îi spune lui Toma să pună degetele și mâna în semnul cuielor și în coasta Sa pentru a se convinge că este El și se încheie cu cuvintele pe care le rostește Toma ca dovadă a convingerii sale că Hristos a înviat și că este Dumnezeul cel adevărat.

Cuvintele Apostolului Toma reprezintă o afirmare clară a Dumnezeirii lui Hristos. Condacul sărbătorii subliniază că toți Apostolii L-au recunoscut pe Hristos ca Dumnezeu adevărat: „Toma, cu dreapta lui cea iubitoare de încredințare, a cercat coasta Ta cea de viață dătătoare, Hristoase Dumnezeule. Că dacă ai intrat, ușile fiind încuiate, dimpreună cu ceilalți Apostoli a strigat către Tine: Domnul meu ești și Dumnezeul meu” (*Penticostar* 1973, 72). Hristos a intrat prin ușile încuiate și Apostolii se confruntau cu impresia că văd un duh (cf. Lc 24.37), însă dorința

Apostolului Toma de a se convinge că este însuși Hristos, a alungat orice urmă de îndoială din sufletele lor, încât, împreună cu el au recunoscut Dumnezeirea lui Hristos.

Icosul sărbătorii privește modul în care, în cadrul relatării despre încredințarea lui Toma, se poate vorbi despre contactul făpturii create cu ceea ce este necreat și dumnezeiesc: „Cine a ferit mâna ucenicului nearsă, atunci când s-a apropiat de coasta cea de foc a Domnului? Cine i-a dat ei îndrăzneală, de a putut pipăi osul cel de văpaie? – Numai coasta care a fost pipăită. Că dacă aceasta n-ar fi dat putere dreptei celei de lut, cum ar fi putut pipăi semnele Patimilor care au făcut să se cutremure cele de sus și cele de jos? Lui Toma s-a dat darul acesta de a o pipăi pe ea și de a striga lui Hristos: Domnul meu ești și Dumnezeul meu” (*Penticostar* 1973, 72). Dumnezeu îi oferă lui Toma posibilitatea să se atingă de coasta Sa, deoarece voiește ca ucenicul să se convingă de Înviere.

Repere teologice

Exclamația Apostolului Toma reprezintă momentul culminant al receptării și mărturisirii lui Iisus Hristos ca Dumnezeu adevărat în Evanghelia a patra. „Domnul meu și Dumnezeul meu” (In 20,28) se prezintă ca o reformulare și o înțelegere, la nivel empiric, a discursului din prologul Evangheliei; Apostolul Toma se convinge de Dumnezeirea lui Hristos văzând/pipăind rănile Sale. În prolog, Evanghelistul Ioan afirmă că „la început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi *Dumnezeu era Cuvântul*” (In 1,1) și că, la un moment dat, „*Cuvântul S-a făcut trup* şi S-a sălăşluit între noi şi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl” (In 1,14). Pe parcursul scrierii, modul în care Hristos și-a descoperit slava înaintea oamenilor, ca Fiu al Omului și ca Fiu al lui Dumnezeu, trimis în lume de Tatăl pentru a desăvârși revelația; îl prezintă pe Hristos în calitatea Sa de Dumnezeu întrupat, de miel al lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii (In 1,29.36), Mesia (4,25-26), Fiul lui Dumnezeu și Regele lui Israel (In 1,49) și ca Cel în care se împlinesc Scripturile (In 5,39); menționează momente în care le arată Apostolilor care este natura relației Sale cu Tatăl, spunându-le că „Eu și Tatăl una suntem” (In 10,30), că „Cel ce M-a văzut pe Mine L-a văzut pe Tatăl” și că „Eu sunt întru Tatăl şi Tatăl întru Mine” (In 14,9-10). Apostolii însă nu au ajuns la nivelul de a înțelege că El este deoființă cu Tatăl, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat.

În contextul Patimilor, al Morții, al Învierii și al Înălțării la cer, Hristos își dezvăluie în mod vădit identitatea mesianic-dumnezeiască și, treptat, Apostolii încep să înțeleagă cine este cu adevărat Învățătorul lor. Cu toate că Apostolii îi spun lui Toma că L-au văzut pe Domnul înviat, acesta dorește să se încredințeze de mărturia lor. Invitația pe care i-o adresează Hristos lui Toma de a pipăi semnele cuielor în mâinile și picioarele Sale și semnul suliței în coasta Sa trebuie privită drept crearea

unei ocazii prin care toți Apostolii să se convingă de realitatea Învierii. Trecând prin acest periplu de semne ale Învierii și de întâlniri ale lui Hristos Cel înviat, aceștia nu doar că cred în Înviere, ci ajung să Îl recunoască pe Hristos ca Dumnezeu. Mărturisirea Apostolului Toma reprezintă o manifestare verbală a credinței lor că Cel înviat este Domn (gr. *Kurios)* și Dumnezeu (gr. *Theos*) adevărat.

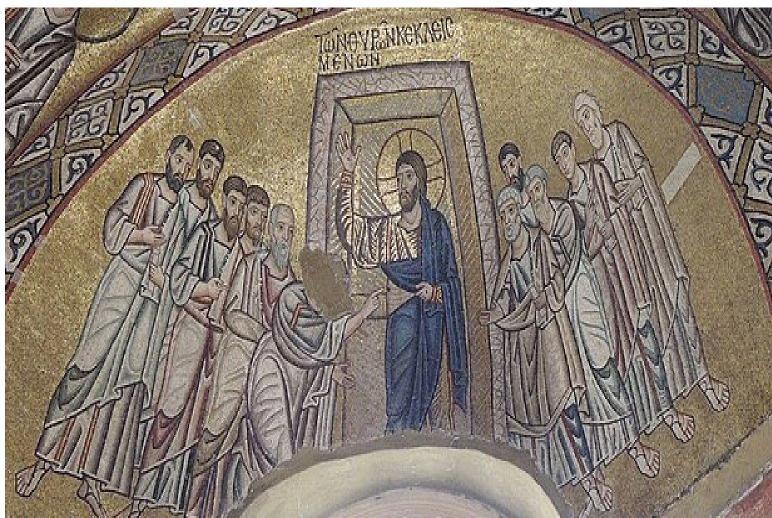
Hristos recurge la exemplul lui Toma pentru a adresa o învățătură tuturor oamenilor cărora li se va vesti Evanghelia. Îndemnul adresat lui Toma „nu fi necredincios ci credincios” (In 20,27) este completat de „fericiți cei ce n-au văzut și au crezut” (In 20,29). Hristos indică înspre faptul că cei care vor crede vor face parte din Biserica Sa, în care vor pregusta fericirea veșnică și se vor împărtăși de ea în mod deplin în Împărăția lui Dumnezeu.

Reprezentare artistică

Episodul încredințării lui Toma de realitatea Învierii Domnului a fost reprezentat încă din primele secole. Creștinii au dorit să promoveze mesajul teologic pe care-l conține acest episod scripturistic și din acest considerent, scena care ilustrează probă incontestabilă a Învierii (punerea degetelor în locul rănilor Domnului) a fost reprezentată pe diferite obiecte creștine, pe lângă picturile murale și mozaicuri. Un astfel de caz este scena de pe sarcofagul San Celso care se păstrează în Biserica Santa Maria din Milano, artefact care datează din secolul al IV-lea. Episodul încredințării poate fi identificat cu ușurință: Domnul ridică mâna dreaptă oferind coasta spre pipăire, iar Toma duce mâna spre rana făcută de lancea soldatului roman. Acest mod de reprezentare va constitui baza tiparului bizantin care va fi asumat de Răsăritul creștin. O mărturie apropiată ca interval temporal este oferită de scena pe care o găsim pe un vas creștin care datează din secolul al V-lea. Basorelieful respectiv urmează același tipar de reprezentare.

Mozaicul din Basilica Sant’Apollinare Nuovo din Ravenna (Italia), care provine din secolul al VI-lea, oferă o perspectivă detaliată asupra episodului încredințării lui Toma. Artistul ilustrează venirea Domnului în încăperea unde erau ucenicii, în aceleași condiții precum venise cu o săptămână înainte, pentru a-l încredința pe ucenicul ce lipsise atunci. Observăm că ușile clădirii aflate în fundal sunt închise, pentru a sugera intrarea Domnului prin ușile încuiate. În interior sunt adunați cei zece ucenici, împreună cu Toma. Din grupul ucenicilor îi putem identifica pe Petru, care este înfățișat ca un bătrân cu păr și barbă albă și pe Toma, care se pleacă spre Domnul, având peste mâini o pânză. Acest amănunt sugerează faptul că ucenicul s-a încredințat de cele mărturisite de Apostoli cu privire la trupul înviat al Domnului. Mântuitorul stă în mijlocul ucenicilor, având mâna stângă ridicată pentru a-i arăta lui Toma rana din coasta Sa. Acest mod de reprezentare, de data aceasta într-o formă extinsă, împreună cu ceilalți Apostoli avea să fie asumat în Răsăritul creștin.

Un exemplu elocvent de receptare a acestui tipar se află în Biserica Mănăstirii Hasios Loukas (Cuviosul Luca) din Distomo, Grecia, care datează din prima parte a secolului al XI-lea (cca. 1025). Domnul este reprezentat în aceiași ipostază, cu mâna ridicată. La fel și Toma, care se pregătește să atingă cu degetul rana din coastă. Sesizăm faptul că mozaicarul dorește să sugereze atingerea coastei de către Toma, chiar dacă textul scripturistic ne lasă să înțelegem că Toma nu a mai avut nevoie de o astfel de probă pentru a se încredința. În imnografie și în iconografie se promovează o interpretare care depășește nivelul literal al textului, în vederea unei încredințări depline a credinciosului de realitatea Învierii și a unei deschideri spre o receptare mistică ce vizează efectele Învierii asupra celui ce dorește să pătrundă în taina veșniciei. Semnalăm faptul că și în această scenă, ușa din spatele Domnului este închisă.

Mozaic din Mănăstirea Hasios Loukas (Cuv. Luca) din Distomo, Grecia (sec. XI)

Sursă: *https://bg.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Hosios_Loukas_(narthex)_-_South_wall_(Doubting_Thomas)_02_(October,_2014)_by_shakko.jpg*

Reprezentările în tehnica mozaic sunt în mare măsură asemănătoare. Tiparul este asumat și redat cu mici modificări care sunt determinate în cea mai mare măsură de arhitectura edificiului de cult și de spațiul în care este reprezentată scena. Oferim pentru exemplificare mozaicurile de la Mănăstirea Dafni, din apropierea Atenei (Grecia) care provine din ultima parte a secolului al XI-lea (cca. 1090), cel din Biserica Nașterii din Betleem, care datează din secolul al XII-lea și mozaicul din Basilica San Marco, Veneția (Italia), care provine din secolul al XIV-lea (cca. 1350).

Exceptând mozaicul din Ravenna, toate celelalte promovează ideea că Domnul a fost împuns cu sulița în partea dreaptă. Situațiile în care Domnul are rana în partea stângă sunt destul de rare. De asemenea, reținem atenția cu un amănunt pe care Mozaicul de la Betleem îl evidențiază, anume că Mântuitorul îl prinde de mână pe Toma pentru a-i așeza degetul în rana de la coastă. În felul acesta, se subliniază dorința Domnului de a-l încredința pe ucenic. În cazul Mozaicului din Basilica venețiană, subliniem faptul că episodul cu Toma este asociat cu cel în care Domnul se arată mironosițelor în grădina în care fusese îngropat. Toma, care și în acest caz atinge rana Domnului, are în mâini un rulou deschis pe care sunt inscripționate în latină cuvintele rostite de acesta după încredințare: „Dominus meus at Deus meus”.

Icoană din Catedrala Sfintei Treimi, Mănăstirea Sfântului Pavel de Obnorsk (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_confession_of_Saint_Thomas_(icon).jpg*

Tiparul bizantin de reprezentare al episodului în care Toma este încredințat de Domnul că trupul Său înviat este real, nu aparent, dar diferit de cel avut înainte de Înviere, un trup pnevmatizat și străveziu, se regăsește în mare majoritate a frescelor din bisericile răsăritene.

Dintre acestea menționăm: Biserica Sfântul Clement din Orhida, care datează de la sfârșitul secolului al XIII-lea (cca. 1295); Biserica Visoki Dečani din Serbia, care datează de la mijlocul secolului al XIV-lea (cca. 1350); Biserica Panaghia Peribleptos din Mistra, Grecia, care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1350); Biserica Protatus din Kares, Muntele Athos, din secolul al XIV-lea care a fost realizată de Manuil Panselinos; și Biserica Mănăstirii Stavronikita din Muntele Athos, care provine din secolul al XVI-lea (cca. 1546).

Aceeași realitate se regăsește și în icoanele bizantine. Pentru a ilustra acest fapt oferim câteva exemple: o icoană care se păstrează la Mănăstirea Schimbarea la față din Meteora, din cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea (cca. 1382); icoană de la Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos, care provine din secolul al XVI-lea și icoană din Catedrala Sfintei Treimi, Mănăstirea Sfântului Pavel de Obnorsk, care datează din secolul al XVI-lea.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la episodul Emaus sunt următoarele: „Casă și Hristos în mijloc, având mâna dreaptă ridicată în sus, iar cu cea stângă, trăgându-și îmbrăcămintea, își dezgolește rana coastei din dreapta. Iar Toma, stând lângă Dânsul, își pune cu frică mâna dreaptă în coasta Lui, și cu cealaltă ține o hârtie, care zice: Domnul meu și Dumnezeul meu. Și ceilalți apostoli, stând împrejur, se minunează.” (Dionisie din Furna 2000, 103)

5. Arătarea de la Marea Tiberiadei

Text biblic suport

Cea de-a treia arătare a Domnului înaintea ucenicilor Săi după Înviere se petrece pe țărmul Mării Galileii (Tiberiadei). Evenimentul este descris doar de Evanghelistul Ioan în ultimul capitol al scrierii sale (In 21,1-14). De data aceasta, Hristos Se arată câtorva dintre Apostoli în Galileea. Celelalte două întâlniri au avut loc în Ierusalim, în casa în care Apostolii stăteau ascunși de frica iudeilor.

Apostolii se întorseseră din Ierusalim în Galileea pentru a-și relua activitatea de pescari. Evanghelistul Ioan arată că se aflau împreună doar șapte din cei unsprezece: Simon-Petru, Toma, Natanael, Ioan și Iacob, fiii lui Zevedeu și încă doi cărora nu le este precizat numele. Apostolul Petru le spune acestora că merge să pescuiască, iar ei i se alătură. Petrec întreaga noapte în larg, însă nu reușesc să prindă nimic. Dis-de-dimineață, pe țărmul mării îi așteaptă Iisus Hristos, însă ei nu Îl recunosc, la fel cum se întâmplă și în cazul celor doi ucenici care mergeau spre Emaus (Lc 24,16). Intrând în vorbă cu ei, Iisus îi întreabă dacă nu au ceva de mâncare, iar aceștia îi răspund că nu. Atunci, Domnul le cere să arunce mreaja în partea dreaptă a corabiei pentru că, făcând astfel, vor prinde pește. Apostolii L-au ascultat și mreaja s-a umplut într-atât încât nu mai puteau să o tragă în corabie.

Evanghelistul Ioan, amintindu-și de o altă pescuire minunată (Lc 5,4-11), constată că Cel care i-a îndemnat să arunce mreaja este Domnul și îi spune acest lucru lui Petru. Acesta, pentru că era gol, se încinge cu haina, se aruncă în apă și înoată spre țărm. Între timp, ceilalți Apostoli reușesc să ridice mreaja cu pești în corabie și se întorc și ei la țărm. După ce coboară din corabie, observă că Domnul le pregătise deja de mâncare. Deasupra jarului erau așezați pești și alături era și pâine. Iisus le cere să aducă peștele pe care l-au prins. Alăturându-se celorlalți, Petru se urcă în corabie și trage mreaja la țărm și observă că în ea erau 153 de pești mari. Și, cu toate că era o încărcătură foarte mare pentru o mreajă pescărească, totuși mreaja nu s-a rupt. Iisus îi cheamă după aceea pe Apostoli să mănânce. Așezându-se pentru a mânca, niciunul dintre ei nu îndrăznește să Îl întrebe cine este, dar știau în sinea lor că este Domnul. Trupul Său era diferit de cel pe care Îl avusese înainte de Înviere și nu Îl puteau recunoaște după înfățișare, însă erau convinși că este El după anumite semne. În atmosfera de liniște care se instalase, Iisus vine în mijlocul lor și ia pâinea și le-o împarte, și la fel procedează și cu peștele. Este un gest pe care, văzându-l, Apostolii se conving că este El. Evanghelistul Ioan menționează că aceasta este a treia oară când S-a arătat Iisus ucenicilor, după ce a înviat din morți.

Reflecții patristice

Sf. Ioan Gură de Aur arată că după Înviere, Hristos nu mai este alături de Apostoli în același fel ca mai înainte, ci stabilește momente în care să Se „arate” înaintea lor; își manifestă prezența în mod intermitent. Li Se arată în seara duminicii Învierii pentru ca ei să se convingă de minune, iar apoi se face nevăzut. Pe urmă, după opt zile, Se arată din nou pentru a-l încredința pe Toma, însă nici de data aceasta nu rămâne împreună cu ei. Mai târziu li Se arată la Marea Tiberiadei. Apostolii au părăsit Ierusalimul și au mers în Galileea pentru a evita un eventual conflict cu iudeii. Și, întrucât Hristos nu era împreună cu ei și Duhul Sfânt încă nu Se pogorâse, s-au întors la vechea lor muncă de pescari. Iar Hristos li Se arată pentru a-i întări, pentru a le alunga teama și pentru a-i pregăti pentru momentul în care vor părăsi casele lor pentru a merge în întreaga lume să vestească Evanghelia Sa (St. John Chrysostom 2007, 378).

Pentru Sf. Chiril al Alexandriei, pescuirea minunată reprezintă o metaforă pentru misiunea Apostolilor de „a pescui oameni”, pentru a-i aduce în „mreaja spirituală” a Bisericii. Această acțiune este îndreptată în mod special spre neamuri întrucât „mulţimea neamurilor n-a fost încă pescuită, rămânând în afara învăţăturilor dumnezeieşti, nu e nevoie de nici o dovedire. În inimile lor era întuneric şi noapte demonică, alungând lumina adevăratei cunoaşteri a lui Dumnezeu. De aceea, ca să spunem aşa, s-au ostenit toată noaptea, dar mreaja spirituală a celor de dinainte de venirea lui Hristos a rămas goală de peşti. Dar a venit dimineaţa, adică s-a risipit ceaţa diavolească, şi a răsărit Lumina adevărată, adică Hristos” (Sf. Chiril al Alexandriei, 2005, 814). Ierarhul alexandrin arată că odată cu venirea lui Hristos, răsare lumina credinței și pentru neamuri, iar Apostolii sunt învestiți cu putere pentru a le aduce în cadrul Bisericii.

Ucenicul iubit (Apostolul Ioan) este cel care Îl recunoaște pe Hristos și îi spune Apostolului Petru că „Domnul este” (In 21,7) cel care i-a îndemnat să arunce mreaja în partea dreaptă a corabiei. Sfântul Chiril al Alexandriei remarcă faptul că Apostolul Ioan a dat dovadă de multă limpezime în gândire în momentul în care L-a recunoscut pe Hristos. Dragostea sa față de Învățătorul și finețea lui sufletească au avut o contribuție în a-L identifica pe Acesta, întrucât mai înainte El era privit de către Apostoli ca un om oarecare.

Tot Sf. Chiril arată că Apostolul Petru și-a încins haina și s-a aruncat în mare deoarece își dorea să ajungă cât mai repede lângă Domnul, să se convingă că Apostolul Ioan a avut dreptate. Știa însă că scoaterea mrejei plină de pești și acostarea corabiei la țărm vor necesita timp și de aceea s-a grăbit să ajungă la țărm înotând. Sf. Chiril arată că mâncarea pregătită de către Hristos pe țărmul mării reprezintă o dovadă a răsplății pe care o vor primi Apostolii pentru activitatea de propovăduire a Evangheliei Sale: „După ce a fost trasă mreaja, Domnul nostru a zis iarăşi Sfinţilor

Săi ucenici: «Veniţi de prânziţi,» învăţând prin aceasta că, după osteneli şi sudori pentru cei chemaţi şi mântuiţi, ei se vor odihni, vor şedea iarăşi cu El, după însuşi cuvântul Mântuitorului, şi vor fi cu El pururea bucurându-se de dulceaţa negrăită, duhovnicească, pentru că e dumnezeiască şi mai presus de mintea noastră.” (Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Ioan*, 815).

Perspective liturgice

Cea de-a zecea luminândă care se cântă în cadrul Utreniei duminicale descrie narativ firul evenimentelor care au avut loc la Marea Tiberiadei: „Marea Tiberiadei a avut odinioară ca pescari pe fiii lui Zevedei, pe Natanail, pe Petru și pe alți doi și pe Toma. Aceștia au aruncat mrejele, după porunca lui Hristos, în partea dreaptă, și au prins mulțime mare de pești. Petru, descoperind atunci pe Mântuitorul, a înotat către Dânsul. Prin aceasta s-a arătat lor a treia oară și pâine le-a arătat și pește pe cărbuni” (cf. *Catavasier* 2002, 344-5).

Stihira Evangheliei care este asociată luminândei amintită mai sus conturează un context mai larg: „După pogorârea la iad și după Învierea din morți, întristați fiind Ucenicii, precum li se cădea, pentru despărțirea Ta, Hristoase, la lucrarea lor s-au întors și iarăși luntrea și mrejele au luat, dar vânatul nicăieri. Tu, Mântuitorule, arătându-Te atunci ca un Stăpân al tuturor, de-a dreapta ai poruncit să arunce mrejele. Și s-a făcut cuvântul faptă și îndată mulțime multă de pești, și cină străină gata pe pământ, de care împărtășindu-se atunci Ucenicii Tăi, și pe noi acum duhovnicește ne învrednicește să ne desfătăm, Iubitorule de oameni, Doamne” (cf. *Catavasier* 2002, 345). Imnograful arată că Apostolii, întristați fiind de faptul că nu mai pot petrece timpul în prezența lui Hristos Cel înviat la fel ca odinioară, se întorc în Galileea și își reiau activitatea de pescari pe care o avuseseră mai înainte de a deveni ucenici ai Săi. Câțiva dintre ei ies în larg să pescuiască, însă nu reușesc să prindă nimic. Hristos li Se arată și le poruncește să arunce mrejele în partea dreaptă a corabiei; ei împlinesc porunca și prind mulțime mare de pește, dar la țărm îi așteaptă deja o „mâncare străină” pe care le-o oferă Mântuitorul. Cântarea actualizează mesajul evenimentului înălțând către Hristos rugăciunea ca și pe cei credincioși Lui să îi învrednicească să se împărtășească duhovnicește de „mâncarea străină” pe care au primit-o Apostolii.

Repere teologice

Efectele Învierii asupra trupului lui Hristos se pot observa de fiecare dată când acesta se arată ucenicilor Săi. Aceștia pot sesiza că, după Înviere, Hristos asumă un mod de existență spiritual, diferit de viețuirea pământească și că, pentru a se întâlni cu ei, Domnul se acomodează spațiului lumesc. Hristos își păstrase identitatea, însă trupul Său era transfigurat, străveziu, pnevmatizat, diferit la înfățișare.

De aceea, ucenicii nu reușesc să Îl recunoască și să spună cu siguranță că Cel cu care se întâlnesc este Învățătorul lor. Intuiesc acest fapt și se conving pe măsură ce Domnul își descoperă identitatea prin anumite gesturi pe care le face și cuvinte pe care le rostește. În cazul evenimentului de la Emaus, ucenicii Îl recunosc când frânge pâinea, după cum făcuse și în seara Cinei celei de Taină (Mt 26,26), iar la Marea Tiberiadei Îl recunosc de îndată ce le cere să arunce mreaja de-a dreapta corabiei, după cum le mai ceruse și când i-a chemat la ucenicie (Lc 5,4).

Între prima pescuire minunată și cea de la Marea Tiberiadei se poate trasa o relație de continuitate în ceea ce privește misiunea Apostolilor. După prima pescuire minunată, Hristos îi spune lui Petru că îl va face pescar de oameni (Lc 5,10), îl va trimite să-i „prindă" pe oameni prin cuvântul Evangheliei și să îi aducă în mreaja spirituală a Bisericii. Pescuirea minunată de la Marea Tiberiadei poziționează această demnitate a Apostolilor de „pescari de oameni" în contextul post-pascal, în cadrul căruia misiunea apostolică se va extinde către „toate neamurile" (Mt 28,19) și va fi îndeaproape asistată de Hristos Cel înviat. Fără Hristos, Apostolii, bazându-se doar pe experiența lor de pescari, nu reușesc să prindă pește; prin îndrumarea lui Hristos însă ei prind mulțime mare de pești și, totuși, mreaja nu se rupe. Accentul este pus pe izbânda pe care o au aceștia ascultând cuvântul lui Hristos, izbândă pe care o vor cunoaște și în cadrul misiunii apostolice îndreptată spre neamuri.

Hristos li se arată în zorii dimineții Apostolilor (In 21,4). Întunericul nopții a trecut, este începutul unei zile noi, sau mai degrabă a unei noi perioade a istoriei mântuirii. Evenimentul de la Marea Tiberiadei se prezintă, la nivel teologic, drept simbol al începutului noii ere mesianice inaugurată odată cu Învierea lui Hristos, a perioadei în care Apostolii vor avea rolul de a propovădui Evanghelia și de a-i boteza pe oameni în numele lui Hristos, pentru ca aceștia să devină mădulare ale Trupului mistic al lui Hristos, adică ale Bisericii. Pe de o parte, se arată caracterul apostolic al Bisericii, întrucât Hristos întemeiază Biserica prin Sfinții Apostoli (cf. Efes 2,20) pe care îi trimite la propovăduire (Mt 28,19-20), iar pe de altă parte unitatea acesteia, întrucât în Hristos toți oameni, indiferent de neam, trăiesc în „mreaja spirituală" împreună, în unitate (Gal 3,28).

Reprezentare artistică

Mărturii despre reprezentarea episodului de la Marea Tiberiadei avem de la sfârșitul primului mileniu creștin. În renumitul *Minologhion* al împăratului bizantin Vasile II (976-1025) care datează din a doua parte a secolului al X-lea (cca. 980), putem observa modul în care s-a conturat tiparul artistic al ultimei arătări a Domnului de după Înviere, care este consemnată de Evanghelistul Ioan. Mântuitorul este reprezentat pe malul apei în dialog cu ucenicii Săi, care se află în corabie. Unii dintre aceștia se întreabă cine anume se află pe țărm și vorbește iar

doi dintre Apostoli trag în corabie mreja cu pești. Apostolul Petru este înfățișat în apă, înotând spre țărm. El are în jurul brâului un veșmânt. Mozaicul din Catedrala din Monreale, orașul mitropolitan Palermo, Sicilia, care datează din secolul al XII-lea (cca. 1180), asumă acest model de reprezentare cu observația că în corabie sunt doar doi ucenici care trag mreaja în care se află o mulțime de pești în corabie. În plus față de reprezentarea precedentă observăm că la picioarele Domnului se află un pește care este pus ca să se frigă pe jăratec.

Tiparul de reprezentare consemnat se regăsește și în frescele bizantine. În vederea exemplificării menționăm: frescă din Biserica Mănăstirii Sfântul Dionisie, Muntele Athos, care datează din secolul al XVI-lea și creația lui Teofan Cretanul care se păstrează în Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos și este datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea (cca. 1535).

Singurul element care variază în aceste picturi este numărul apostolilor. În ambele cazuri, în corabie au mai rămas cinci apostoli, după ce Petru s- aruncat în apă pentru a înota mai repede spre țărm.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la episodul Emaus sunt următoarele: „Marea și în mijloc o corabie, și apostolii trag mreaja cu mulțime de pești. Și Hristos, stând aproape de țărmul mării, îi binecuvântează. Și Petru, gol, înotând pe mare, vine către Hristos; și înapoia lui Hristos cărbuni aprinși și pește pus pe ei.” (Dionisie din Furna 2000, 103)

Bibliografie

- Braniște, Ene, *Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe – îndrumar pentru zugravii de biserici* (București: *Basilica*, 2017).
- *Catavasier sau Octoih Mic* (București: EIBMBOR, 2002).
- Cavarnos, Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, trad. de Anca Popescu (București: Sofia, 2005).
- Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine* (Bucureşti: Sofia, 2000).
- Epifanie Monahul și Preotul, *Cuvânt despre viața Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu și ani ei*, în *Trei vieți izantine ale Maicii Domnului*, trad. de Ioan I. Ică jr. (Sibiu: Deisis, 2007), 7-26.
- Kontoglou, Photis, *Cinci studii pentru scriitori și iconari* (Atena: Ed. Sf. Mănăstirii Hatziphoti, „Krytikon Phyllon”, 1975).
- Origen, „Din comentariul la Evanghelia după Ioan”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 7, trad. de Teodor Bodogae, Nicolae Neaga, Zorica Lațcu (București: EIBMBOR, 1982).
- *Penticostar* (București: IBMO, 1973).
- Rousseau, Daniel. *Icoana – lumina feței Tale*, trad. de Măriuca Alexandrescu (București: Sofia, 2004).
- Sf Ioan Gură de Aur, *Predici la duminici și sărbători* (Bacău: Bunavestire, 1997-2005)
- Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia lui Ioan*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 41, trad. de Dumitru Stăniloae (București: EIBMBOR, 2000).
- Sf. Grigorie Palama, *Omilii*, trad. de Roger Coresciuc (Iași: Doxologia, 2019).
- Sf. Grigorie Palama, *Omilii*, vol. 2, trad. Parascheva Grigoriu (București: Anastasia, 2004).
- Sf. Ignatie Teoforul, „Către Tralieni”, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 1 (București: EIBMBOR, 1979).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuire la Faptele Apostolilor*, ed. Florin Stuparu (București/ Alexandria: Sofia/ Cartea Ortodoxă, 2007).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Luca* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2007b).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2007a).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Marcu* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2008).

▪ St. Bede, *Exposition on the Gospel of Luke* – J. C. Elowsky, *John 11-21*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament, vol. 4b* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2007).

▪ St. Cyril of Alexandria, *Commentary on Luke* – A. A. Just, *Luke*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament*, vol. 3 (Downers Grove: InterVarsity Press, 2005).

▪ St. Gregory the Great, *Forty Gospel Homilies* – . C. Elowsky, *John 11-21*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament*, vol. 4b (Downers Grove: InterVarsity Press, 2007).

▪ St. John Chrysostom, *Homilies on the Gospel of John* – C. Elowsky, *John 11-21*, în *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament*, vol. 4b (Downers Grove: InterVarsity Press, 2007).

▪ Uspensky, Leonid și Vladimir Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. de Anca Popescu (București: Sofia, 2003).

▪ Uspensky, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, trad. de Teodor Baconsky (București: Anastasia, 1994).

ISBN: 978-606-37-2316-2
ISBN: 978-606-37-2320-9